

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA BOHEMISTIKY

Ideálně-realistické tendence v románu *Západ* Karla Václava
Raise
Ideal-realistic tendencies in the novel *Západ* by Karel Václav
Rais

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Eliška Brodová

Česká filologie

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vrajková, Ph.D.

*Prohlašuji, že diplomovou práci jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím
uvedených pramenů a literatury.*

V Olomouci dne

11. 12. 2023

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Janě Vrajobé, Ph.D., za její laskavý přístup, cenný čas, přínosné rady a připomínky a za veškerou trpělivost při vedení této práce.

Obsah

Úvod.....	5
1 Proměny literárněhistorického pohledu na Karla Václava Raise od počátku 20. století až po současnost.....	7
2 Myšlení o ideálním realismu v průběhu 19. století.....	19
2.1 Ideální realismus v českém literárním diskurzu 19. století.....	19
2.2 Realismus v dílech Karla Václava Raise.....	25
3 Ideálně realistické tendence v románu <i>Západ</i>	29
3.1 <i>Západ</i>	29
3.2 Postava faráře Kalouse.....	30
3.3 Prostředí vesnice Studenec.....	32
3.4 Otázka stáří.....	34
3.5 Definice ideálu života a smrti.....	36
3.6 Sřet protilehlých tendencí.....	38
3.7 Shrnutí.....	39
Závěr.....	40
Anotace.....	42
Resumé.....	43
Bibliografie.....	44

Úvod

V této bakalářské práci jsem se zaměřila na dílo Karla Václava Raise (1859–1926), českého prozaika tvořícího pod vlivy tzv. kritického i ideálního realismu. Do povědomí české literární společnosti poprvé výrazněji vstoupil svými verši pro děti, mezi jeho prvotinu lze však také zařadit rozmanité fejetony a epigramatické básně. Skutečnou slávu mu přinesly až prózy mapující život v soudobém vesnickém prostředí, při jejichž tvorbě se inspiroval jemu důvěrně známou krajinou Podkrkonoší a Českomoravské vysočiny. Právě v těchto dílech se nejpatrněji projevují jak tendence kritického realismu, tak tendence realismu ideálního, na které jsem se ve svém výzkumu zaměřila na konkrétním případě Raisova románu *Západ* podrobněji.

Právě termín „ideální realismus“ vyvolává mezi literárními vědci i nyní stále další nové diskuze, a to nejen v případě Raisových děl. Tento termín je totiž natolik široký, že pro něj ještě v současnosti pořád neexistuje jediná ustálená definice. I proto ho někteří literární vědci považují pouze za jednu z možných podob *biedermeieru*, jiní zase jeho existenci dokonce úplně popírají. Z dnešního pohledu je tedy nesnadné jednoznačně určit, která díla lze přiřadit k ideálnímu realismu, a zda je jejich přiřazení k tomuto literárnímu směru vůbec možné.

Tato bakalářská práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. V první kapitole jsem se zaměřila na proměny, jimiž od počátku 20. století až po současnost prošlo vnímání Raise jako spisovatele a jeho díla. Při tomto výzkumu jsem čerpala z recenzí a studií otištěných v dobových periodících, ze vzpomínkových textů věnovaných autorově památce a z vybraných kapitol z odborných publikací. Mým cílem bylo zanalyzovat všechny proběhlé změny a na jejich základě vytvořit nový pohled na Raise i na jeho dílo.

V druhé kapitole jsem se pokusila navrhnout vlastní definici ideálního realismu a zároveň jsem se také pokusila o popis realismu v Raisově díle. Opírala jsem primárně o knihu Martina Hrdiny *Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskusích o literatuře 1858–1891* (2015) a z recenze Raisova povídkového cyklu *Výminkáři* z pera Terézy Novákové otištěné roku 1891 v časopise *Domácí hospodyně*. Stěžejním bodem této kapitoly je právě má vlastní definice ideálního realismu a charakteristika realismu v Raisových dílech.

V třetí kapitole jsem podrobila na základě svých poznatků z kapitoly předchozí důkladné analýze Raisův román *Západ* (1899). Pro svůj výzkum jsem si

stanovila pět tematických okruhů, v jejichž rámci jsem pak na dílo nahlížela, a některé své poznatky jsem také podpořila recenzemi Františka Václava Krejčího, Josefa Matějky a Františka Vladimíra Vykoukala. Na základě své analýzy pak můžu dokázat, že Rais mimo jiné tvořil pod vlivem ideálního realismu a pod jeho vlivem rovněž napsal *Západ*.

Toto téma jsem si zvolila vzhledem ke stále probíhajícím diskuzím ve vědeckém světě týkajícím se tématu ideálního realismu a jeho přesné definice, jak jsem uvedla výše. Dále jsem si toto téma zvolila z důvodu obtížného přiřazení Raise k jednomu z literárních směrů a tímto vyvolaných dalších diskuzí.

1 Proměny literárněhistorického pohledu na Karla Václava Raise od počátku 20. století až po současnost

V této kapitole si kladu za cíl zmapovat změny, jimiž od počátku 20. století prošlo vnímání Raisovy osobnosti coby spisovatele. Na úvod je proto vhodné zmínit, že z pohledu literární vědy se jedná o období, v němž byl Rais považován za již zavedeného a mezi čtenáři oblíbeného autora. I přes svou neutuchající popularitu však za svého života neunikl mnohým výtkám, a právě díky ní se v pozdější době dočkala jeho díla ideologického zabarvení. V současnosti je na Raise pohlíženo jako na autora písničiči pod vlivem jak kritického, tak ideálního realismu. Tato tvrzení doložím na recenzích a studiích otištěných v různých periodících, na některých vzpomínkových textech a na vybraných kapitolách z odborných publikací.

Na prvním místě uvedu studii Arneho Nováka publikovanou v časopise *Obzor literární a umělecký* (1900). Hned v úvodu své studie Novák poznamenal, že Rais nebyl nikdy ovlivněn soudobými literárními trendy, a připomněl jeho autorské začátky v tvorbě poezie pro děti a historických próz inspirovaných Václavem Benešem Třebízským. Od jeho autorských začátků se Novák přesunul k analýze Raisových děl, přičemž jako jejich největší nedostatek vnímal chudou slovní zásobu a prostotu popisného stylu. Avšak právě díky této prostotě se Raisovi povedlo věrně zachytit život v podhorských vesnicích. Naopak vysoce Novák hodnotil dialogy, o kterých prohlásil, že „stačí několik slov, několik vět, a osoba pevně a přiléhavě již charakterisována, několika frasemi zachytí náladu celé scény, stav celého vnitřka.“¹ V souvislosti s tím vyslovil i domněnku, že dialogy zaujímají v Raisově díle výsadní postavení kvůli jeho zaměření na jednotlivce. O jednotlivých postavách se vyjádřil jako o lidech pokorně přijímajících svůj osud, protože ti, kteří se mu vzepřou, končí v Raisových dílech špatně. Dále se pozastavil nad sociálními otázkami nastíněnými v těchto dílech: výměnkářskou otázku podle Nováka Rais vůbec nevyřešil, co se týče otázky náboženské, vylíčil pouze problémy kostelníků a katolických zpěváků, a v národnostní otázce se omezil na pouhé opěvování Čelakovského, Kollára a Tyla. Společenské otázky v Raisových dílech skutečně ve většině případů zůstávají pouze nastíněné –

---

¹ NOVÁK, Arne. Karel V. Rais. Studie literárně historická. *Obzor literární a umělecký* 2, 1900, č. 3, s. 35.

odpovědi na ně musí hledat čtenář sám. Svou studii Novák uzavřel konstatováním, že k Raisovu dílu se budou věrně vracet čtenáři z lidových vrstev, zatímco umělci se mu budou snažit oddálit.

Raisovu dílu byla věnována i jedna z přednášek Jana Máchala publikovaná v přednáškovém souboru *O českém románu novodobém* (1902). Máchal v této přednášce uvedl, že realismus působil nejen na historický román, ale i na povídky s vesnickou tematikou, a že „z novějších spisovatelů oživil zájem pro tento genre románový jmenovitě Karel V. Rais,²“ který sice zpočátku po vzoru Beneše Třebízského psal historické črty pro mládež, ale záhy objevil svůj vlastní směr, čehož si ve své studii povšimnul i Novák. V rámci tohoto směru si pak dle Máchala zamiloval postavy tvrdou prací zatvrzelých podkrkonošských vesničanů, v nichž postihnul „notný kus národní síly naší a obral si za úkol seznámiti s ním své čtenáře.³“ Jeho díla však nejsou plná pouhých zatvrzelců, vyskytují se v nich i obětavé a laskavé povahy národních buditelů. Pro vykreslení jejich i všech svých příběhů použil Rais prosté jazykové prostředky. Máchal to však na rozdíl od Nováka nevnímal jako nedostatek, protože touto úsečností a stručností podle něj Rais dosáhl většího účinku než použitím barvitého popisu. V závěru se pak Máchal ještě v souvislosti s postavami zmínil o pokoře, s jakou přijímají svůj úděl, což je pro něj jasným důkazem, že Rais nevnímal sociální poměry horalů pesimisticky. Toto tvrzení je doložitelné na postavách zejména *Zapadlých vlastenců* a *Západu* – všechna příkoří, která jim osud postavil do cesty, přijímají s pokorou a nenechávají se jimi odrazovat od své osvětové činnosti.

U příležitosti Raisových 50. narozenin publikoval roku 1909 Václav Dresler v týdeníku *Zvon* studii věnovanou jeho dílu. Na tomto místě je nutné podotknout, že ze strany přispěvatelů *Zvonu* se Raisovi, jakožto zakladateli tohoto týdeníku, ostřejší kritiky téměř nedostalo. Dresler se na začátku své studie zastavil u Raisovy tvorby pro děti slovy: „Nepodceňuji této autorovy činnosti vedle jeho práce realistické povídkové a zastavil jsem se u ní poněkud podrobněji, což se u Raise zpravidla nedělává.⁴“ Vyjádřil se o něm jako o básníkovi dětských motivů, který ovšem do svých děl nevložit pedagogickou tendenci, ale soustředil se na lásku

---

² MÁCHAL, Jan. *O českém románu novodobém. Šest přednášek, jež v české universitní existenci konal Jan Máchal*. Praha: Springer, 1902, s. 95.

³ IBIDEM, s. 95.

⁴ DRESLER, Václav. K.V. Rais. Rozborová črta k 50. narozeninám autorovým. *Zvon: týdeník belletristický a literární* 9, 1909, č. 15, s. 236.

k matce, bližním a vlasti, na soucit s trpícími a na rozlišování dobrého od špatného. Domnívám se, že u Raisovy tvorby pro děti se tehdy zastavilo jen málo literárních badatelů, protože teprve až jeho pozdější velká díla přinesla čtenářsky skutečně aktuální problematiku. Od tvorby pro děti se Dresler přesunul k Raisovým realistickým povídkám, u nichž ocenil bezprostřední poznání kruté skutečnosti podmíněné znalostí vzpomínek pamětníků. Právě na základě tohoto poznání vznikly postavy připomínající skutečné lidi. Dresler však zároveň zdůraznil, že Rais životy postav přehnaně nenaturalizuje, ale ani zbytečně neidealizuje, když řekl: „Realism Raisův má příděch vyslovení morálnosti i etičnosti a je provanut měkkým citovým altruismem.“⁵ Tato vlastnost podle něj učinila z Raise vrcholného autora próz s vesnickou tematikou. V Raisových dílech je altruismus skutečně jedním z nejvýraznějších rysů, jeho míra je však v některých pasážích až příliš vysoká, což vyvolává dojem přílišného idealizování osudů jednotlivých postav.

Dreslerův názor se nezměnil ani o tři roky později, kdy napsal kratičkou monografii věnovanou Raisovu dílu. Už na prvních stránkách o Raisovi prohlásil, že „jest z nejzajímavějších i nejčtenějších domácích belletristů soudobých a jeho literární dílo má mnohé význačné znaky, jež zlákal za ním řadu napodobitelů i ctitelů.“⁶ Toto prohlášení vyvrátilo Novákovo tvrzení, že se od Raisova díla budou snažit jiní spisovatelé distancovat. Dresler dále poukázal (stejně jako Novák) na osobité zabarvení Raisova díla dané odpoutáním se od soudobých trendů v literatuře. Rais si podle něj „našel záhy své pole, jež od nejtěplejšího mládí znal, [...] a z něho už nevybočil.“⁷ V jeho díle vyzdvihl jednoduchost děje i syžetů, přístupnost a srozumitelnost formy a dialogy. Scény ze života postav jsou dle jeho názoru realistické a živé. Výtky Raisových kritiků týkající se všednosti dějů, psychologické prostoty a celkové jednoduchosti postav Dresler označil jako chvilkové nepochopení autorova záměru. Svou publikaci uzavřel tvrzením, že největší zájem u Raisových čtenářů vzbuzuje jeho snaha najít v postavách skutečné lidství. Skutečné lidství, které se Rais ve svých dílech snaží zachytit, je však v mnoha případech překryto již dříve zmíněnou vysokou mírou idealizace.

---

⁵ DRESLER, Václav. K.V. Rais. (Pokračování.) *Zvon: týdeník belletristický a literární* 9, 1909, č. 16, s. 248.

⁶ DRESLER, Václav. K.V. Rais. Praha: K. Ločák, 1911, s. 3.

⁷ IBIDEM, s. 3.

U příležitosti dalšího Raisova životního jubilea publikoval ve *Zvonu* roku 1919 rozsáhlou studii František Sekanina. Hned na začátku první části Raise označil za nejoblíbenějšího českého spisovatele, který se proslavil svým zaměřením na život horalů v podhorských vesnicích. I on neopomněl zmínit jeho začátky coby autora písíciho verše pro děti, na rozdíl od Dreslera v nich však spatřoval vyšší míru tendenčnosti. Současně s verši vznikaly i Raisovy historické prózy, při jejichž tvorbě čerpal z dobových kronik i českých dějin jako takových a v nichž se soustředil na vlast, národ a český lid. Pro větší zaujetí dětského čtenáře volil za hlavní postavy některých těchto próz děti. První část studie zakončil Sekanina následujícím prohlášením: „Podceňuje se a obyčejně mlčením se přechází všecna tato („průpravná“ prý) činnost našeho jubilára...⁸“ Jak už bylo zmíněno výše, Raisova pozdější velká díla svou aktuálností skutečně zastínila jeho tvorbu pro děti.

V úvodu druhé části poukázal Sekanina na Raisův význam pro českou literaturu, který spočíval v jeho horských obrazech. Inspiraci pro tyto obrazy čerpal z rodného kraje a z míst, kde působil jako učitel. Literární projev, jakého užil k líčení osudů obyvatel podhoří, byl přitom stejně prostý jako jeho vyjadřování. Avšak právě tímto způsobem se snažil vystihnout bídu, z níž pramení zatvrzelost horalů. Důvěrná znalost prostředí a prostý, nijak nepřikrášlený popisný styl dle mého názoru dodává Raisovým dílům na autentičnosti.

V návaznosti na tuto problematiku se Sekanina ve třetí části zabýval společenskými otázkami nastíněnými v jednotlivých Raisových dílech. Tyto otázky však zůstávají skutečně jen nastíněné – jak už bylo řečeno výše, odpovědi na ně musí čtenář nacházet sám. Raisovo poslání přitom Sekanina vnímá jako „citově výchovné, sklání se k potřebám srdce a láskyplného společenského života, jde za tužbami nejčistších, ryzích ideálů křesťanství.“⁹ Nejprve se tedy Sekanina dotknul otázky výměnkářství nahlížené z hlediska sociálního i etického. Dále si povšimnul otázky vystěhovalectví pojaté daleko více sociálněji než předchozí otázka výměnkářská pravděpodobně z toho důvodu, že Raisovi bylo hledání živobytí v cizině krajně nesympatické. Na posledním místě poukázal na otázku národní. Sekanina se domníval, že Rais ve svých dílech kladl lásku k vlasti na stejnou rovinu

---

⁸ SEKANINA, František. Karel V. Rais. Glossy k jubileu šedesátých narozenin. *Zvon: týdeník belletristický a literární* 19, 1919, č. 15, s. 204.

⁹ SEKANINA, František. Karel V. Rais. Glossy k jubileu šedesátých narozenin. (Pokračování.) *Zvon: týdeník belletristický a literární* 19, 1919, č. 17, s. 232.

jako lásku k rodišti. I přes tento fakt se však vůbec nezabýval popisy okolní přírody, a dokonce ani nerozlišoval podstatné rozdíly mezi jednotlivými kraji. Jinak tomu nebylo ani u postav, které Sekanina vnímal jako „zosobněné rozpravy, oživené dialogy, které teprve tehdy vám nejživotněji vyvstanou před očima, když promluví, když se projeví řečí.¹⁰“ Jak už jsem zmiňovala dříve, prostota Raisova stylu dodává jeho dílům na autentičnosti. Autentičnost však dle mého názoru zaniká ve chvíli, kdy autor nepovažuje za podstatné rozlišovat mezi jednotlivými kraji.

V závěrečné části své studie poukázal Sekanina na Raisovo úzké osobní sepejetí s jeho dílem. Z této skutečnosti pak podle něj vychází jak lidovost samotného Raise podmíněná tím, že nikdy nepřestal být rodákem z Podkrkonoší, tak i poddajnost postav horalů, které nikdy neprotestují proti svému údělu. O Raisovi dokonce tvrdí, že „je sám jedním z nich svou ryzí slovanskou, svou krásnou a měkounce mírnou duší.¹¹“ Vlivem těchto pozorování si Sekanina povšimnul bezprostřednosti jeho díla dané splynutím autora se svým výtvořem. Raisovo poznání krutosti života v podhůří – pomínu-li, že nepřikládá váhu rozlišování mezi jednotlivými kraji – umocňuje autenticitu všech jeho děl. Ke konci své studie se Sekanina ještě jednou vrátil ke strohosti popisů krajiny, která bezezbytku odpovídá vnímání českého venkovana. Ten sice dovede naslouchat hlasu přírody, ale preferuje prostředí svého domu či pozemků před rozlehlými kraji.

Pozornost rovněž věnuji i několika textům publikovaným ve *Sborníku k uctění památky K. V. Raise* (1936). Následující texty jsou prosyceny úctou k zesnulému prozaikovi. Jiří Haller si ve svém příspěvku, zaměřeném na jazykovou stránku Raisových děl, všiml, že jeho způsob vyjadřování má dvě roviny – knižní a lidovou. A právě z této lidovosti, jejíž míra se zvyšovala s přibývajícím realismem příběhů, pak pramení Raisova osobitost. Je nutné podotknout, že s přibývajícím časem si Raisova díla svou osobitost zachovala a zůstala tak atraktivní i pro dnešního čtenáře. Jinak Haller charakterizoval Raisovo vyjadřování jako „celkem střízlivé a všední¹²“ s nadmírou přechodníků a v některých případech i s nepřirozeným uspořádáním slov. I přes tyto nedostatky Haller vyzdvihl

---

¹⁰ SEKANINA, František. Karel V. Rais. Glossy k jubileu šedesátých narozenin. (Pokračování.) *Zvon: týdeník belletristický a literární* 19, 1919, č. 17, s. 233–234.

¹¹ SEKANINA, František. Karel V. Rais. Glossy k jubileu šedesátých narozenin. (Dokončení.) *Zvon: týdeník belletristický a literární* 19, 1919, č. 18, s. 244.

¹² HALLER, Jiří. O jazyce K. V. Raise. In *Sborník k uctění památky K. V. Raise. K 10. výročí jeho úmrtí*. Ed. J. Havelka, J. Mencl a J. Veselý. Jičín: Raisův státní ústav učitelství 1936, s. 16.

množství lidových výrazů, jimiž Rais osvěžil český literární jazyk, prostotu jeho stylu, z které pramení „ten milý, harmonický dojem, který čtenář má při čtení Raisovy prózy.¹³“ Vrchol Raisova slohového umění pak Haller viděl „v jeho charakteristických dialozích lidových a všude tam, kde má příležitost čerpat z jazyka lidového, především v popisech lidí, věcí a míst.¹⁴“ Veškeré nedostatky Raisova vyjadřování opravdu zastihují nářeční výrazy, které zvyšují autenticitu jeho děl.

Ve sborníku byl též otištěn text literární badatelky Niederlové-Jakubcové, která hned na začátku vyzdvihla prostotu Raisových děl: „Jak je ten venkovský život pravidelný, klidný a bez vzrušivých výjevů, takový je i ráz obrázků Raisových, které jsou jednoduché, prostinké, neumělkované.¹⁵“ Tato díla jsou odrazem skutečného života českých venkovanů, i přes to že v nich nastíněné sociální problémy spojené s životem na vesnici nejsou řešeny až do úplného konce. Raise dále vnímala jako mistra charakteristiky postav, jejichž osudy si autor v rámci své realistické tendence vypůjčil ze skutečného života, ale do jisté míry je zidealizoval. Povšimnula si i procítěnosti líčení jeho rodného kraje, s nímž byl neodmyslitelně spjat a jehož nářečí zakomponoval do mistrně vykreslených dialogů. Niederlová-Jakubcová přesně vystihla charakter Raisových děl – na jednu stranu působí svou prostotou autenticky, na druhou stranu si v nich nelze nevšimnout vysoké míry zidealizování především osudů postav.

Dalším přispěvatelem sborníku byl Albert Pražák. Ten hned v úvodu prozradil, že se s Raisovými knihami seznámil už jako gymnazista a již v té době mu připomínala modernější příběhy Boženy Němcové. Tato podobnost dle mého názoru pramení ze způsobu, jakým oba autoři vypravují příběhy svých postav. Ty se v nich stávají nedílnou součástí prostředí, v němž vystupují. Pražáka u Raise nejvíce oslovilo vypodobňování vesnického života a realistická brutalita sociálních próz. Jeho díla pro něj přitom byla „velkým panoptikem, v němž scéna za scénou vynáší z venkova veliké množství nejrůznějších lidiček v sváru o lásku a o chleba, jen autor stál nadevším se svým teplým soucitím, jakoby chtěl lidské drama zmírnit

---

¹³ HALLER, Jiří. O jazyce K. V. Raise. In Sborník k uctění památky K. V. Raise. K 10. výročí jeho úmrtí. Ed. J. Havelka, J. Mencl a J. Veselý. Jičín: Raisův státní ústav učitelský 1936, s. 18.

¹⁴ IBIDEM, s. 18.

¹⁵ NIEDERLOVÁ-JAKUBCOVÁ. K rozboru Raisových povídek. In Sborník k uctění památky K. V. Raise. K 10. výročí jeho úmrtí. Ed. J. Havelka, J. Mencl a J. Veselý. Jičín: Raisův státní ústav učitelský 1936, s. 71.

a zušlechtit vybranými, lepšími a povznesenějšími typy nad lidskou hmotu.¹⁶“
Domnívám se, že právě tyto typy postav výrazně zmírňují brutalitu Raisových děl a napomáhají vysoké míře zidealizování.

Autorem posledního textu, který ze sborníku představím, je Jan Sajíc. Dle jeho názoru čerpala Raisova díla především z životního dojmu. A právě život „vryl do nich znaky příliš pravdivé, než aby potřebovaly literárního korektivu školy výlučně psychologické.“¹⁷ Díky této vlastnosti považoval Sajíc Raise za „jednoho z nejosobitějších vypravěčů jeho pokolení“¹⁸ s pozorovatelským citem při popisech prostředí navazujícím na tradici mistrů povídkářů. Celý ráz a kouzlo Raisovy tvorby pak podle něho vystihuje vroucnost a pravdivost, s jakými líčí osudy svých postav. Tato pravdivost je však podle mého mínění pouze zdánlivá, neboť Rais osudy postav výrazně idealizuje. Na konci svého příspěvku se Sajíc ještě ohlédl za Raisovou tvorbou pro děti, kterou popsal jako názornou a podnětnou. Domníval se, že stejně srdečný vztah jako děti mají k jeho dílu i dospělí, neboť ke všem generacím hovoří stejně. Spíše než způsob, jakým k nim Rais promlouvá, osloví dospělé aktuálnost problémů nastíněných v jeho dílech.

Roku 1939 publikoval v týdeníku *Zvon* svou studii věnovanou Raisovu dílu Václav Brtník. Je nutné podotknout, že v Raisovi (podobně jako ostatní literární badatelé) v té době už nespatořoval tolik autora próz z prostředí podhorských vesnic, líčících obtížný život tamějších obyvatel, ale spíše autora-vlastence. V první řadě se Brtník ve své studii tedy zaměřil na dvě nejčastější výtky, kterých se Raisovu dílu dostávalo. První z nich byla pouhá vnějšková kresba postav. Brtník však tvrdil, že tato kresba spolu s dialogem bohatě stačí k dokonalému zachycení jejich charakterů. Druhou výtkou pak byl nedostatečný zájem o sociální problémy horalů. Na jeho *Výminkářích* ovšem Brtník doložil Raisovu snahu tyto problémy řešit. Dále upozornil na míru vlastenectví vždy přítomnou v jeho dílech. Brtník byl schopen prominout Raisovi všechny nedostatky, jen aby dokázal jeho hodnotu coby vlasteneckého autora. Svou studii pak uzavřel domněnkou, že i kdyby Rais napsal pouze *Zapadlé vlastence* a *Západ*, své místo v dějinách české literatury by si našel stejně.

---

¹⁶ PRAŽÁK, Albert. Mé styky K. V. Raisem. In Sborník k uctění památky K. V. Raise. K 10. výročí jeho úmrtí. Ed. J. Havelka, J. Mencl a J. Veselý. Jičín: Raisův státní ústav učitelství 1936, s. 84.

¹⁷ SAJÍC, Jan. Láska k lidu. In Sborník k uctění památky K. V. Raise. K 10. výročí jeho úmrtí. Ed. J. Havelka, J. Mencl a J. Veselý. Jičín: Raisův státní ústav učitelství 1936, s. 96.

¹⁸ IBIDEM, s. 97.

V druhé polovině minulého století neuniklo Raisovo dílo ideologickému zatížení. Mnozí kritikové začali myšlenky jeho děl vnímat jako povzbuzování dělnické třídy k postavení se buržoazii. Tento přístup k Raisovým dílům je patrný ze studie Julia Dolanského publikované roku 1951 v *Rudém právu*. Ten Raise popsal jako realistického autora vyšlého z lidu a lidu vždy věrného. Právě on, jak tvrdil Dolanský, promluvil za dělnickou třídu vykořisťovanou jak městskou, tak vesnickou buržoazií. Z tohoto poznatku pak pramení chmurný ráz jeho tvorby. Podle Dolanského byl Rais pozorovatelem postupného rozkladu vesnic vlivem buržoazních choutek, proti tomuto zlu však bojoval s láskou a humorem. Dolanský se domníval, že tato snaha je nejlépe vidět v *Zapadlých vlastencích*, ve kterých „přímou objevil, oživil a oslavil ty neznámé hrdiny, kteří pomáhali před rokem 1848 pozvedat lidové masy, a kteří je vedli k lepšímu životu.“¹⁹ Díky této skutečnosti nebylo Raisovo dílo věcí minulosti, nýbrž stále živě promlouvalo ke společnosti tak, jak ji znal Dolanský za svého života. Rais byl skutečně autor, který vyšel z lidu, nesnažil se však vyburcovat obyvatele venkova k revoluční činnosti – jeho díla měla čtenáře především povzbudit k vlastenecké činnosti a přimět k zamyšlení nad soudobými společenskými problémy.

V podobném duchu jako studie Dolanského se nese i příspěvek Boženy Wirthové uveřejněný roku 1951 v nedělní příloze *Lidových novin*. Wirthová o Raisovi na začátek řekla, že své dílo zcela zasvětil realistickému popisu svého rodného kraje. Neopomněla zmínit ani jeho autorské počátky spjaté s učitelským působením, za stěžejní ovšem pokládala realistické povídky a romány ze života lidu, protože právě v lidu se dle jejího názoru ukrývá národní energie. Pracující lid je však v Raisově díle zásadně vykreslován v opozici s buržoazií, a to jen z toho důvodu, že autor ve své době ještě neznal východisko z jeho problémů, neboť nepochopil sílu a význam rozrůstající se dělnické třídy. Proto byl jeho realismus pouze popisný. Je možné se domnívat, že Rais východiska ze společenských problémů znal, svá díla však pojal tak, aby na odpovědi na tyto otázky nacházeli čtenáři sami. Podle Wirthové však tento nedostatek vyvážil znalostí prostředí, láskyplným vztahem k lidem a lidovou řečí. Na závěr Wirthová vzdala Raisovi hold slovy: „Vzpomínáme dnes, v den pětadvacátého výročí jeho úmrtí, Raise spisovatele i člověka, vlastence, který pochopil, že budoucnost národa je v jeho

---

¹⁹ DOLANSKÝ, Julius. K 25. výročí úmrtí K. V. Raise. *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické* 31–32, 1951, č. 158, s. 6.

lidu.²⁰“ Stejně jako Dolanský si i Wirthová uvědomila důležitost role, jakou v Raisově díle hrál lid. Na rozdíl od Dolanského mu však nepřisuzovala tak přísně ideologické vlastnosti.

Ideologicky zatížená byla i studie Jaroslavy Janáčkové otištěná v časopise *Česká literatura* (1958). Svou studii Janáčková otevřela tvrzením, že Raisovy povídkové cykly, díky nimž získal popularitu, sloužily jako průpravná činnost pro jeho vrcholná díla. Ve svých prvních prózách čtenáři nabídl idealizovaný obraz horského venkova prostého všech nezdravých živlů, které pak přináležejí městu. I Janáčková se tedy domnívala, že se Rais zaměřil na obyvatele venkova, protože v nich viděl čistou sílu, která dovede vzdorovat zkaženému světu buržoazie. V polovině 80. let 19. století se v jeho díle začal plně projevovat realismus, a to zejména v povídkách s venkovskou tematikou, v nichž nacházel pravdy o českém národě. V tomto období došlo v Raisově tvorbě k proměnám způsobeným jeho talentem a přibývajícím životní zkušeností. Ve svých příbězích tak třeba používal dialog jako prostředek k umožnění poznání postav z jejich vlastního jednání. V první polovině 90. let 19. století do jeho díla pronikly postavy, jejichž obětavá činnost docházela náležitěho ohlasu. Z tónu jeho próz bylo taky patrné, že „všechno dobré a ušlechtilé nachází jen v minulosti.“²¹ Na základě tohoto zjištění Janáčková zakončila svou studii následujícím konstatováním: „Svým zaujetím pro minulost a neporozuměním pro nový pathos života ztrácí Rais na sklonku století základní předpoklady pro vytvoření velkého realistického díla.“²²

Rovněž roku 1958 v *Kulturně politickém kalendáři* vyšla studie Evy Formánkové. Formánková na začátek prezentovala svůj postřeh o jednom stejném motivu vyskytující se v celém Raisově díle – o rozhořčení nad novými poměry na české vesnici, kde je patriarchát postupně vytlačován penězi. Této nelibosti ke všemu novému si u Raise všimla i Janáčková, jak bylo demonstrováno v předchozím odstavci. Rais tuto změnu nejčastěji reflektoval v dílech zaměřených na problematiku výměnkářství. Z těchto příběhů bylo patrné, jak silný byl Raisův smysl pro čistotu lidských vztahů. Slabí výměnkáři tak museli běžně čelit mamonářům, aby mohl Rais na jejich pohnutých osudech demonstrovat, že mravní

---

²⁰ WIRTHOVÁ, Božena. Povídkář a kronikář podhorského lidu. *Lidové noviny: Kulturní neděle* 59, 1951, č. 26, s. 5. ISSN 1802-6265

²¹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Raisovo úsilí o realistickou prózu. Ke genezi realismu let osmdesátých a devadesátých. *Česká literatura: časopis pro literární vědu* 6, 1958, č. 1, s. 338. ISSN 0009-0468

²² IBIDEM, s. 339.

jádro člověka je ničeno lakotou a novými poměry na vesnici. I zde je patrná velká míra ideologie, která v Raisových postavách spatřuje utlačovaný dělný lid čekající na příležitost k revoltě. Podle Formánkové podalo Raisovo dílo nejucelenější obraz české vesnice blízky čtenáři svým pochopením pro její chudé a prosté obyvatele.

Jako další bych ráda uvedla dva texty pocházející opět z pera Jaroslavy Janáčkové: první z nich je součástí *Dějin české literatury* (1961), druhý pochází z monografie *Stoletou alejí* (1985). Hned v úvodu prvního textu Janáčková o Raisovi řekla, že je významnou součástí realistické literatury. Všimla si i jeho snahy o kritickou analýzu českého života a vedle ní stojícího ideálního společenského soužití. V tvorbě ze své současnosti si přitom Rais uvědomil, že přítomnost rozhodně není idylická, ve svých dílech však k ideálu postupně směřoval. Míra idealizace v Raisových dílech opravdu pomalu narůstá, což jeho příběhům ovšem většinou ubírá na autenticitě. Janáčková dále poukázala na fakt, že ve venkovských příbězích Rais často líčil rozpad rodiny vlivem egoismu. Upozornila také na další jeho snahu, a to na pokus o oživení starých morálních kvalit, v jehož důsledku byli nositeli autorových hodnot staří lidé. I z tohoto důvodu se stal námětem jeho posledních prací konflikt starosvětského venkovanství s městským prostředím, v němž spatřoval nepřítele člověka. Tento názor byl patrný už ve studii Janáčkové z 50. let, tentokrát už však Raisovu tendenci spatřovat mravní ideál ve starých morálních hodnotách nevnímá tak negativně.

Ve stati ze *Stoleté aleje* se Janáčková domnívala, že se Rais snažil o sblížení lidových vrstev s literaturou, aby tak napomohl jejich vzestupu. Za tímto účelem začal psát mezi lidmi tolik populární historické prózy, i když pouze v tvorbě pro mládež. Je zřejmé, že v této stati Janáčková pohlíží na Raisův zájem o minulost s větším pochopením než ve svých předešlých textech. Raisovy pozdější vesnické povídky pak dle Janáčkové odporovaly zavedené literární tradici. I Janáčková si tedy u Raise povšimla odpoutání se od dobových literárních trendů. Rais však ve vesnickém životě nacházel českou pravdu, a proto se snažil pro svou drsnější podobu vesnické povídky získat příznivce. Janáčková si přitom všimla důležité vlastnosti Raisova způsobu vyprávění: „Zalíbení v přítomném čase slovesném a v dialogu přibližují povídku dramatické scéně.“²³ Raisovy příznivce měla potom jeho tvorba nabádat k uvažování o ubývání lidskosti ve světě. Tím se potvrzuje má

---

²³ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí. O české próze minulého věku*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 184–191.

domněnka o tom, že společenské otázky v Raisových dílech zůstávají schválně nezodpovězené, aby na ně mohl najít čtenář odpověď sám.

Začátkem 21. století se na Raisovo dílo začalo poprvé nahlížet v celé jeho šíři, tzn. že žádná jeho část nebyla opomíjena, jak se stávalo v případě Raisovy tvorby pro děti, ani více upřednostňována, jak tomu bylo v 50. letech s jeho prózami popisujícími nesnadný život v podhorských vesnicích. Tak tomu je v publikaci *Česká literatura od počátku k dnešku* (2008), kde se o Raisovi uvádí, že si své jméno získal už jako spisovatel pro děti, ale pravou slávu mu přinesla až vesnická povídka a román, na jejichž základě se mu dostávalo uznání u vrstevníků i předchůdců. Jsou zde také rozlišeny tři části, z kterých se skládá celek jeho díla. První část tvoří prózy o plachých dobrácích zlomených podvody ze strany jejich nejbližších, druhou pak idyly těšící se velké oblibě kvůli vyobrazení národního obrození jako ideální souhry lidí v obci i v národě a třetí osudy dobrých lidí, kteří svým snažením hájí sami sebe včetně svých hodnot.

Stejným způsobem bylo na Raise nahlíženo i v *Panoramatu české literatury* (2015). Podle zde dostupných informací Rais svou tvorbu začínal jako básník, od veršů však záhy přešel k vesnické povídce. V těchto prozaických útvarech nejčastěji líčil generační konflikty a utrpení starých lidí. Jeho velká románová díla jsou naopak oslavou prostých venkovanů, aktivních vlastenců. K postavám ve svých dílech byl ovšem i kritický, čímž se od realismu postupně dostával až k naturalismu. Ke konci Raisova života se pak v jeho prózách začala objevovat otázka českoněmeckých národnostních vztahů. Obě dvě výše zmiňované publikace tak přinášejí pohled, jakým je na Raise pohlíženo v současnosti – jako na autora ovlivněného jak ideálním, tak kritickým realismem s počátky v tvorbě pro děti a historických povídkách.

Jak je ze všech uvedených textů patrné, Rais se do dějin české literatury zapsal jako autor próz s vesnickou tematikou, který svou spisovatelskou dráhu započal v tvorbě pro děti a historických črtách. Nejvýrazněji je u něho vnímána prostota stylu zejména ve vnějších popisech – jedni ji chápou jako součást Raisova osobitého projevu, zatímco jiní by ocenili větší barvitost. Všichni bez rozdílu se však shodují na tom, že byl Rais mistrem dialogů, z nichž lze vyčíst charakteristiku postav. Většina také upozorňuje na v jeho dílech nastíněné sociální otázky zůstávající bez řešení. V průběhu času prošla Raisova osobnost několika změnami v svém chápání: z autora románů tematizujících nesnadný život horalů

v podhorských vesničkách se v období německé okupace stal spisovatelem-vlastencem, hájícím ve svých dílech český národ, v 50. letech autorem usilujícím o vzpouru dělnické třídy, a nakonec nám v dnešní době důvěrně známým romanopiscem ovlivněným oběma druhy realismu.

2 Myšlení o ideálním realismu v průběhu 19. století

V této kapitole se zaměřím na vývoj myšlení o jedné z podob realistické fikce, která navazovala na biedermeierovské hodnoty a bývá zvana ideálním realismem. Konkrétně se budu věnovat období jejího prvního výskytu v českém literárním diskurzu 19. století až po období, kdy nad ní převládl v té době se rovněž formující naturalismus. Tato kapitola je rozdělena do dvou podkapitol. V první z nich si kladu za cíl vytvořit vlastní definici ideálního realismu, jelikož pro tento literární směr neexistuje žádná ustálená. Vycházet budu z knihy Martina Hrdiny *Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskuzích o literatuře 1858–1891* (2015). Ve druhé podkapitole pak na recenzi Terézy Novákové věnované Raisovým *Výminkářům* (1891) z téhož roku, kdy povídková sbírka vyšla tiskem, v časopise *Domáci hospodyně*, doložím způsob vnímání realismu v Raisových dílech.

2.1 Ideální realismus v českém literárním diskurzu 19. století

Martin Hrdina ve své knize rozlišil dva způsoby pojmání realismu příznačné pro jím sledované období, tedy pro rozmezí let 1858 až 1891. Prvním z nich je pojetí synteticko-harmonizující, do nějž je možno zahrnout především ideálně realistické tendence, druhým je pojetí analyticko-kombinatorické, kam lze zařadit realisticko-naturalistické tendence. Pro potřeby mé práce je však klíčové pouze první pojetí realismu, na něž se nyní zaměřím v této podkapitole.

Termín „realismus“ do české literatury proniknul na sklonku 50. let 19. století prostřednictvím úvah Karla Sabiny a díky anonymnímu *Proslovu* (1859) otištěném v nově vznikajícím časopise *Jasoň*. Hrdina však upozornil na to, že „u nás se soustředěné myšlení o realismu nerozvíjelo ani v té době, ani v následujících letech, kdy již diskuze utichaly i za hranicemi.²⁴“ Používat se tento termín začal až v 80. letech 19. století, kdy docházelo k přehodnocování životních postojů i nároků soudobé literatury pod vlivem stále rostoucí životní skepse.

Realismus se v našem prostředí formoval se zřetelem k německojazyčné produkci, kde se tento termín začal objevovat již ke konci 18. století (poprvé byl

---

²⁴ HRDINA, Martin. *Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskuzích o literatuře 1858–1891*. Praha: Nakladatelství Academia, 2015, s. 51. ISBN 978-80-200-2525-8

použit v souvislosti s dílem Friedricha Schillera).²⁵ Nejedná se však o žádné překvapivé zjištění, neboť i přes veškeré snahy tehdejší osvětové činnosti se české země stále nacházely ve sféře vlivu rakousko-uherské monarchie. Ovšem ani tam nebyl zpočátku přijat bez výhrad – německá literární obec vnímala realismus jako pouhé napodobování skutečnosti. Pozitivnějšího přijetí se mu tak začalo dostávat až od roku 1800.²⁶

Hrdina tímto svým pozorováním potvrdil mezi literárními vědci již rozšířený poznatek, že ve sledovaném období představoval realismus v celé střední Evropě určitý fenomén. Na základě tohoto pozorování se pak Hrdina pokusil vytvořit celkový model realismu. Především konstatoval, že tehdejší čtenáři vnímali realismus v kontextu filozofie, ve které se v té době odrážela nechuť k idealismu. Pod tento pojem spadají „filosofické soustavy a směry, jež zdůrazňují svébytný charakter ‚říše idejí‘ čili ducha jako jediné pravé skutečnosti.“²⁷ Tyto soustavy pak vyzdvihují vliv myšlení a poznání na skutečnost a upřednostňují rozumové poznání před smyslovým. Podle Hrdiny tak naše prostředí ve vztahu s idealismem nejvíce ovlivnila filozofie Josefa Durdíka, „v jehož osobě se slučovala erudice filozofa, estetika a literárního kritika a jehož příklon k herbartismu byl pro českou estetickou reflexi, pro artikulaci a sebereflexi realismu důležitý.“²⁸ Durdík se sice ve svých pracích, zejména pak ve *Všeobecné estetice*, ostře stavěl proti idealistické estetice,²⁹ ale ani on se nakonec při svém vymezení se vůči romantismu neubráníl návratu ke klasickým ideálům, jak si ve svém článku *Durdíkova estetika* povšimnul Karel Svoboda.³⁰ Z těchto pozorování tedy vyplývá, že idealistická filozofie měla spolu s idealistickým pojetím umění významný vliv na uvažování o realismu.

Po těchto přípravách Hrdina postupně přešel k charakteristice synteticko-harmonizujícího pojetí realismu. Nejprve se ve své práci zaměřil na odmítnutí romantismu, ke kterému došlo po revolučním roce 1848. České umění tak podle

---

²⁵ WELLEK, René. Pojetí realismu v literární vědě. In *Koncepty literární vědy*. Přel. J. Johanisová – V. Papoušek. Jinočany: H&H, 2005, s. 109. Citováno in: HRDINA, s. 53.

²⁶ AUST, Hugo. Realismus. *Lehrbuch Germanistik*. Stuttgart – Weimar: J. B. Metzler, 2006, s. 2. Citováno in: HRDINA, s. 54.

²⁷ SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 282.

²⁸ HRDINA, Martin. *Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskusích o literatuře 1858–1891*. Praha: Nakladatelství Academia, 2015, s. 55. ISBN 978-80-200-2525-8

²⁹ DURDÍK, Josef. *Všeobecná aesthetika*. Praha: I. L. Kober, 1875, s. 123. Citováno in: HRDINA, s. 55.

³⁰ SVOBODA, Karel. *Durdíkova estetika. K 100. výročí jeho narození. Naše věda* 18, 1937, č. 6–7, s. 208. Citováno in: HRDINA, s. 56.

něho zažívalo „odvrat od romantického vidění světa ke střízlivosti, k praktickému přístupu k životu.³¹“ Takový vývoj je v porevolučním období jen přirozený a naprosto očekávatelný. I přes prvotní ztíženou možnost reflexe aktuálních otázek ze života do umění začala pronikat díla popisující skutečné životní události, v nichž byl stále ještě patrný idealismus. V průběhu tohoto období byl v *Jasoni* otisknut již výše zmiňovaný *Proslov*, který dle Hrdiny „představuje první český literární program hlásící se výslovně k realismu.³²“ Právě v *Proslovu* se totiž jeho autor staví proti čistě materialistickému realismu a na literární díla tak klade požadavek „pěstování pravdy, krásy a dobra v životě.³³“ Proti tomuto požadavku se však ve své studii *O realismu uměleckém* (1890) vymezil Otakar Hostinský, když prohlásil, že vykreslením událostí striktně tak, jak se staly, dochází k omezování umělcova talentu.³⁴ Za přípustné Hostinský považoval mísení skutečnosti se zkušenostmi umělce, případně i svědků dané události.³⁵

Autor *Proslovu* dále poukázal na někdejší význam klasicismu a romantismu. Období, v nichž stály tyto dva směry v popředí tehdejší literární produkce, označil jako doby, „kde mystika a romantika myslí opanovala,³⁶“ zároveň si však uvědomoval, že z pohledu soudobé literatury se jedná o směry již překonané a „heslem nového písemnictví se stal tak zvaný *realismus*.³⁷“ Přejít spisovatelů od romantismu k realismu pak podle Hrdiny představoval odklon „od zkoumání vlastního nitra výjimečného jedince k literatuře přitakávající vnějšímu, obyčejnému životu skutečnému.³⁸“ Otázkou ovšem zůstává, zda je v umění možné zachytit život takový, jaký opravdu je. V tomto ohledu se přikláním k již výše zmiňované studii Hostinského, který při svém popisu realismu v umění vyslovil myšlenku, že to, jak se formuje společenský život, má vliv na umění. O realismu pak prohlásil: „Vedle svrchované pravdivosti obrazu jest heslem nového proudu toho zároveň i dokonalá opravdivost umělcova: pokud v díle jeho jeví se jakékoliv stopy subjektivního názoru světového, musí to býti jeho skutečný, osobní názor nelíčeně a přesvědčivě

---

³¹ HRDINA, Martin. Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskusích o literatuře 1858–1891. Praha: Nakladatelství Academia, 2015, s. 61. ISBN 978-80-200-2525-8

³² IBIDEM, s. 67.

³³ ANONYM. *Proslov*. *Jasoň* 1, 1859, č. 1, s. 1. Citováno in: HRDINA, s. 265.

³⁴ HOSTINSKÝ, Otakar. *O realismu uměleckém*. Praha: Bursík a Kohout, 1890, s. 20.

³⁵ IBIDEM, s. 20.

³⁶ IBIDEM, s. 265.

³⁷ IBIDEM, s. 265.

³⁸ IBIDEM, s. 68.

podaný, nesmí to býti nic vylhaného, nic vypůjčeného, nic umělci samotnému lhostejného.³⁹“

Od reflexe protiromantických tendencí v literárním diskurzu 19. století se Hrdina přesunul k dobovému chápání realismu jako síly schopné přemoci materialistické pohnutky společnosti. Nějakou dobu před uveřejněním *Proslovu* se totiž ve střední Evropě začalo objevovat varování před tzv. falešným realismem, zobrazujícím pouze nepěknou skutečnost. Toto varování naznačovalo existenci dvou typů skutečnosti: pěkné a nepěkné. Z dnešního pohledu je však toto rozdělení nefunkční, protože pokud má být skutečnost považována za věrnou, musí se v ní mísit jak prvky pěkného, tak nepěkného. Tento poznatek učinil ze soudobého pohledu již Hostinský, když poukázal na to, že realismus neodděluje ošklivé od krásného,⁴⁰ a když došel k závěru, že krásu v realistických dílech nelze posuzovat statisticky.⁴¹ Do vymezování se vůči falešnému realismu se u nás v rámci dobového přesvědčení zapojila i redakce *Jasoně* a postupně také další spisovatelé. Podle Hrdiny se tedy v české literární obci stalo toto: „V české beletristické produkci, která v duchu programu *Jasoně* měla stavět hráz materialismu společnosti a korigovat jej realismem směřujícím k ideálu, se již ve druhé polovině padesátých let nápadně často objevovaly literární postavy, jež coby idealisté či realisté (respektive materialisté) odkazovaly k určitým povahovým rysům člověka a s nimi spojenému chápání úlohy umění v lidském životě.⁴²“ Hrdina ve své knize dále připomněl, že v literatuře docházelo ke střetu idealismu s materialismem. V tomto sporu ovšem nešlo ani tak o to, který ze směrů nakonec zvítězí, jako spíše o zřetelnost motivace za každým z nich, a především o založení díla na výrazné ideji, díky které mohlo umělecké dílo čelit materialismu. Aby se pak ještě více oddálilo materialismu, muselo nějakým svým rysem přesahovat skutečnost. Z těchto pozorování je tedy možné odvodit, že harmonicko-syntetizující pojetí realismu odmítalo vidět skutečnost takovou, jaká doopravdy byla, a pod termínem „materialismus“ se jí tak aktivně snažilo upozadovat.

Je patrné, že idealismus a realismus zpočátku působily dojmem dvou zcela nesmiřitelných směrů. V průběhu času se však začaly objevovat snahy o jejich

---

³⁹ HOSTINSKÝ, Otakar. O realismu uměleckém. Praha: Bursík a Kohout, 1890, s. 6.

⁴⁰ IBIDEM, s. 12.

⁴¹ IBIDEM, s. 13.

⁴² HRDINA, Martin. Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskusích o literatuře 1858–1891. Praha: Nakladatelství Academia, 2015, s. 78. ISBN 978-80-200-2525-8

sjednocení v harmonickém uměleckém díle. A byl to opět právě program *Jasoně*, který se pro tyto účely dovolával nalezení jednoho středového bodu. Hrdina si při svém výzkumu pak všimnul následujícího: „Za hodnotná přitom byla považována ta díla, ve kterých byla rozpoznána rovnováha mezi bezduchým materialismem a romantickým blouzněním.“⁴³ První snahy o vytvoření harmonického uměleckého díla Hrdina dohledal v 60. letech 19. století. V tomto období však „požadavek harmonického uměleckého díla nevyklučoval přítomnost disharmonických prvků, ta naopak do značné míry určovala charakter uměleckého díla.“⁴⁴ Hledání středového bodu a usilování o harmonii v uměleckých dílech sice v kontextu realistické literatury představuje značný posun vpřed, na druhou stranu ovšem opět došlo k návratu ke dvěma typům skutečnosti, které tentokrát nestojí proti sobě, ale dotýkají se jeden druhého na půli cesty bez toho, aby do sebe pronikly. Možná i z tohoto důvodu došlo v 90. letech 19. století k odmítání harmonizujících tendencí. Jedním z těch, kteří tyto tendence odmítali, byl i Hostinský. Zastával totiž názor, že si jsou realismus a idealismus navzájem rovnocenné⁴⁵ a že pouze kombinací těchto dvou směrů může vzniknout plnohodnotné umělecké dílo.⁴⁶

V návaznosti na dobové snahy o dosažení harmonie v uměleckém díle se Hrdina ve svém výzkumu přesunul k charakteristice koncepce zjasněné skutečnosti. Přitom si kladl otázku, zda je možné, aby idea suplovala umělecké poznání reality. Ve svém bádání zaměřil svou pozornost na již zmiňovaného Durdíka, který pojímal estetický idealismus v souvislosti s realismem. Hrdina tak v rámci jeho koncepce uvažoval o idejích jako vzorových představách a domníval se, že umělec „usiluje prostřednictvím vytyčování ideálů o změnu poměrů a neměl by podléhat zpochybňování tohoto úsilí.“⁴⁷ Tato zásada byla a stále je uplatnitelná i mimo svět umění. Umělecké dílo by však zároveň nemělo zůstat jen u „fotografování“ skutečnosti – ta totiž měla působit jako celistvý obraz. Podle Hrdiny by ovšem bez idejí nebylo poznání skutečnosti vůbec možné. Podobného způsobu uvažování si všiml i v kontextu německé literatury, kde byl takový vztah spisovatele k literární tvorbě označován jako „Verklärung“, tedy „zjasnění“ skutečnosti. V rámci

---

⁴³ HRDINA, Martin. Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskusích o literatuře 1858–1891. Praha: Nakladatelství Academia, 2015, s. 95. ISBN 978-80-200-2525-8

⁴⁴ IBIDEM, s. 99.

⁴⁵ HOSTINSKÝ, Otakar. O realismu uměleckém. Praha: Bursík a Kohout, 1890, s. 41.

⁴⁶ IBIDEM, s. 43.

⁴⁷ IBIDEM, s. 105.

konceptu zjasněné skutečnosti ale paradoxně docházelo k zahalování pravdy, která se mnohým jevila jako příliš krutá. Toto snažení se brzy ukázalo jako kontroverzní, protože bylo obecně považováno za „uměleckou nepoctivost či přímo lež.“⁴⁸ Přestože koncept zjasněné skutečnosti stavěl do popředí ideje jako vzorové představy, není možné tímto snažením zahalovat nepříjemnou pravdu, jen proto, aby bylo dosaženo změny poměrů.

Tato pozorování Hrdinu přiměla k zamyšlení se nad podobou ideologému ideálu pravdy. Pro úspěšné definování ideologému je nutné dohledat všechna s konkrétní historickou situací spjatá omezení, jejichž produktem je výsledné literární dílo, přičemž text samotný není důležitý, důležité jsou naopak interpretační rámce, do kterých je v průběhu času zasazen.⁴⁹ Hrdina proto opět věnoval pozornost Durdíkově estetice, podle níž idealizování nastává ve chvíli, kdy umělec vezme něco z reálného světa a daný předmět pak promění podle estetických norem v odraz skutečnosti. Durdík dále vznesl požadavek „estetické pravdivosti“ v umění, kterou striktně odlišoval od empirické pravdivosti. A právě shodu mezi předmětem ze skutečnosti a jeho odrazem považoval za projev pravdivosti. Hrdina tak došel k závěru, že idealizování formované Durdíkem mělo čelit naturalismu a materialismu v umění. Shoda mezi skutečností a jejím odrazem dnes už sice není považována za projev pravdivosti, protože člověk není zpravidla schopen zachytit objektivní pravdu, může být však považována za projev pravděpodobnosti. Právě na pravděpodobnosti se podle Hostinského zakládá celkový koncept realismu. Realismus si tím pádem žádá „více než možnost, pouhou správností zaručenou, žádá pravděpodobnost svrchovanou, neboť jen tak je dokonale přesvědčivá.“⁵⁰

V závěru svého zkoumání harmonicko-syntetizujícího pojetí realismu shrnul Hrdina dobové pohledy na realistickou literaturu. Nejprve poukázal na vztahy mezi skutečností, ideálem, pravdou a krásou, které „se koncentrují do představy ideálu jako prostředku poznání skutečnosti.“⁵¹ Realistické psaní se mu potom jeví jako prostředek k zahlédnutí podstaty světa. Tato podstata s sebou však nese i krutou

---

⁴⁸ HRDINA, Martin. Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskusích o literatuře 1858–1891. Praha: Nakladatelství Academia, 2015, s. 111. ISBN 978-80-200-2525-8

⁴⁹ MÜLLER, Richard – ŠIDÁK, Pavel. Slovník novější literární teorie. Glosář pojmů. Praha: Nakladatelství Academia, 2012, s. 198–199. [online] Dostupné z: <https://edicee.ucl.cas.cz/images/data/prirucky/obsah/Slovník%20novější%20literární%20teorie/slovník%20novější%20literární%20teorie%20tiskovy%20soubor.pdf>

⁵⁰ HOSTINSKÝ, Otakar. O realismu uměleckém. Praha: Bursík a Kohout, 1890, s. 23.

⁵¹ IBIDEM, s. 119.

pravdu, již zmírňuje krása evokující ideál. Jak Hrdina v průběhu svého výkladu na mnoha místech doložil, tehdejší spisovatelé věřili, že pravda může být krásná, a proto podle nich nepředstavovalo zjasňování skutečnosti zahalování její krutosti. Za to bylo naopak považováno stavění empirie proti ideálům. Umělecká pravdivost tak byla používána k nápravě soudobých poměrů, což zapříčinilo, že čtenáři museli vnímat vzorové obrazy jako pravdivé.

Díky Hrdinovu nazírání na synteticko-harmonizující koncepci realismu mohu ideální realismus definovat takto: Jedná se o literární směr nevyhnutelně ovlivněný německojazyčnou literaturou a filozofickou koncepcí realismu. Tento směr byl nejvíce vítán po roce 1848, kdy v literatuře docházelo k odklonu od klasicismu a romantismu a pozornost byla věnována otázkám ze života. Skutečnost bez příkras však byla často zastíněna právě ideálem, neboť čistý realismus byl vnímán jako materialismus. Požadavek tehdejších umělců o nalezení středového bodu, ve kterém by se ideální realismus mohl prolnout s „čistým“ realismem, byl ovšem nefunkční, protože umožňoval pouhé vzájemné dotýkání se obou protichůdných směrů. Podobně nefunkční bylo i zjasnění skutečnosti umožňující zahalování pravdy. Tolik oceňovaná shoda mezi skutečností a jejím odrazem je v rámci mé definice chápána jako projev pravděpodobnosti.

2.2 Realismus v dílech Karla Václava Raise

V této podkapitole se na základě svých závěrů z předešlé podkapitoly, a především na základě recenze Raisových *Výminkářů* z pera Terézy Novákové pokusím vykreslit podobu realismu v Raisových dílech. V recenzi se sice autorka věnuje konkrétní knize, je však natolik univerzální, aby na jejím základě mohlo být hodnoceno celé Raisovo dílo.

Hned v úvodu své recenze prohlásila Nováková o Raisově povídkovém souboru toto: „Případloť nám, že knížka svrchu zmíněná byla by dobrým průvodcem na pobytech v zátiší, na vesnicích, že by milé sestry nejen pobavila a rozrušila, ale byla probudilejším jakousi školou, jak lid náš třeba pozorovati a posuzovati.⁵²“ Již z tohoto prohlášení je patrné, že Nováková chápala Raisův realismus jako odraz skutečného života. Tuto domněnku dále utvrzuje její popis

---

⁵² NOVÁKOVÁ, Teréza. K sestrám československým. (Pátá řada „Hovorů po práci“). In *Domáci hospodyně: čtrnáctidenní list věnovaný milé naší ženské pleti československé* 8, č. 15, 1891, s. 350.

vývoje Raisova díla. Poukázala totiž na to, že poté, co autor upustil od psaní veršů pro děti a historických črt, začal „kresliti postavy, jak mu utkvěly v paměti z let dětských a jinošských v Podkrkonoší rodném strávených, aneb jak je za učitelování v jiných krajinách v mysli uchytíl.⁵³“

Na základě tohoto pozorování však Nováková Raisovi nepřisoudila ani ideálně realistické, ani naturalistické tendence. V jeho díle naopak viděla řešení sporu mezi zastánci ideálního realismu a naturalismu. Tvrdila přitom, že do jisté míry měly pravdu oba zneprátelené tábory, protože v lidu bylo možné najít jak postavy ideální, „hrdiny buď činu neb citu,⁵⁴“ tak postavy tvrdé, hamižné, s celkově pokřivenou morálkou. A právě tuto svéráznost, ať už se daná postava chovala jakkoliv, zachytil podle Novákové Rais ve svém souboru: „Příkré protivy velice šťastně, umělecky šťastně, spojil ve svých ‚Výminkářích‘ Rais; ani mu nepřipadá, aby nějaký tvrdý rys svých postav potlačil, něčím ideálním k nim nenáležejícím přizdobil – ale tam, kde si něžnou mysl jako kontrast světelný vynašel, vykreslil ji taktéž zcela pravdivě, rázovitě, nelíčeně.⁵⁵“ V kontextu Raisových pozdějších děl spadajících z dnešního hlediska do kategorie ideálního realismu je ovšem toto tvrzení neplatné, protože u naprosté většiny postav převládají pozitivní charakterové vlastnosti. Pravděpodobně nejpatrnější je tato skutečnost na postavách z románu *Zapadlí vlastenci*. V něm přichází do zapadlé horské vesnice Pozdětín mladý pomocný učitel Čermák, ač poněkud nesmělý, přeci jenom velký dobrák. Mezi obyvatele vesnice je přijat poměrně rychle, především díky řídícímu učiteli Čížkovi a faráři Stehlíkovi. Oba tyto muži se k mladíkovi chovají otcovsky, se všemi problémy mu neváhají pomoci a jsou příznivě nakloněni jeho milostnému vztahu s neteří farářovy hospodyně Albinkou. Nejinak se chovají i zbylí obyvatelé podhorské vesnice.

Nováková se ve své recenzi dále zaměřila na celkové hodnocení *Výminkářů* – především pak ocenila „případné roucho, nářečí, úsloví⁵⁶“ objevující se v Raisově způsobu vyprávění a rovněž ji upoutala jeho schopnost vypořádat a věrně popsat charakteristické psychické rysy obyvatel venkova. Své postavy přitom Rais dle jejího mínění líčil obezřele – jako příklad takového zacházení Nováková uvádí

---

⁵³ NOVÁKOVÁ, Teréza. K sestřám československým. (Pátá řada „Hovorů po práci“). In *Domáci hospodyně: čtrnáctidenní list věnovaný milé naší ženské pleti československé* 8, č. 15, 1891, s. 350.

⁵⁴ IBIDEM, s. 351.

⁵⁵ IBIDEM, s. 351.

⁵⁶ IBIDEM, s. 351.

vnučku kmotránka Střihavky z povídky *Konec života*, o které říká, že „mimovolně nám připadá, že leckterý z našich naturalistů udělal by z ubohé dívky, přes všechny svoje vady a vášně naši soustrast' budící – něco hodně hnusného.⁵⁷“ Nováková tak zřejmě chtěla poukázat na osud Báry, – svobodné matky, jež si díky lakotě vlastních rodičů nesměla vzít otce své dcery – který by mohl jiný autor, píšící pod vlivem naturalismu, vylíčit jako osud rozmařilé dívky neustále střídající jednoho milence za druhým. Dále v souvislosti s *Koncem života*, jenž má podle ní jako jediná povídka v celém souboru zápletku, Nováková zmínila, že děj Raisových příběhů je ve většině případů epizodní, což se jen potvrzuje v jeho pozdějších dílech nejen povídkového rázu.

Pro Novákovou bylo při pohledu na Raisovo dílo důležité následující konstatování: jeho díla vznikají spojením jednotlivých epizod ve větší celky. Dominují jim postavy, jejichž charakterové vlastnosti jsou věrně vykresleny díky Raisově pozorování skutečných lidí jak v jeho rodišti, tak v místech, kde pracoval jako učitel. Důležitý je rovněž jazyk, jakým jsou příběhy jednotlivých postav vyprávěny – často se v něm totiž objevují výrazy z nářečí. Všechny výše zmíněné body potom dodávají Raisovým dílům na věrohodnosti, kterou podporuje i jeho snaha o vytvoření středového bodu, v němž se setkávají ideálně realistické tendence s těmi naturalistickými. Této skutečnosti si rovněž o řadu let později všimla i Jaroslava Janáčková ve své studii *Raisovo úsilí o idealistickou prózu* (1958), ve které poukázala na Raisovu tendenci podrobovat vesnický lid morální analýze. Dále se domnívala, že i tehdejší literární kritika uznala, že „cílem tohoto rozboru bylo varovat před zhoubnými silami znemožňujícími každé lidské soužití a vést tak k nápravě [...]“.⁵⁸ Jakékoliv kladné vlastnosti pak podle ní Rais spojoval s postavami starých lidí, jejichž děti naopak vylíčil jako morálně pokřivené, aby zdůraznil, jak moc se svým rodičům odcizily. Janáčková také poukázala na Raisovu snahu vykreslit ve *Výminkářích* (ale i v později publikovaném *Kalibově zločinu*) tragické osudy postav a dokázat tak, že tragédie je dána životem a nelze se jí tudíž vyhnout. Právě díky těmto tendencím je však Raisovo dílo na literárním poli 19.

---

⁵⁷ NOVÁKOVÁ, Teréza. K sestřám československým. (Pátá řada „Hovorů po práci“). In *Domáci hospodyně: čtrnáctidenní list věnovaný milé naší ženské pleti československé* 8, č. 15, 1891, s. 352.

⁵⁸ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Raisovo úsilí o realistickou prózu. Ke genesi realismu let osmdesátých a devadesátých. *Česká literatura: časopis pro literární vědu* 6, 1958, č. 1, s. 331. ISSN 0009-0468

století natolik ojedinělé, že ve svých čtenářích zanechalo a stále zanechává hlubokou stopu.

3 Ideálně realistické tendence v románu *Západ*

V této kapitole se budu zabývat analýzou Raisova románu *Západ* (1899). Nejprve jej stručně charakterizuji na základě ediční poznámky Ziny Trochové z mnou používaného vydání knihy (1984) a kapitoly z *Dějin české literatury 3* (1961), v níž se Jaroslava Janáčková věnuje Raisovi a jeho tvorbě. Poté podrobím text románu diskurzivní analýze, pro kterou jsem si v souladu se svou dřívější definicí ideálního realismu stanovila pět tematických okruhů: postava faráře Kalouse, prostředí vesnice Studenec, otázka stáří, definice ideálu života a smrti a střet protilehlých tendencí.

3.1 *Západ*

V ediční poznámce Trochová uvedla, že text románu *Západ* začal poprvé vycházet na pokračování v časopise *Osvěta* (1896). Jako celek byl vydán roku 1899 nakladatelstvím F. Šimáčka, a ještě za svého života (1925) na něm Rais provedl drobné úpravy, které se promítly i do mnou používaného 29. vydání knihy.⁵⁹

Těmito náležitostmi se Janáčková ve svém textu zabývala jen velmi okrajově a svou pozornost soustředila především na analýzu díla. Na začátek poukázala na to, že v *Západu* Rais tematicky navázal na *Zapadlé vlastence*. Při psaní přitom čerpal výhradně z osobní zkušenosti, protože dobu, kterou ve svém díle popsal, skutečně prožil. Skutečnosti odpovídalo nejen časové zasazení děje románu, ale i místa a postavy, které měly předobrazy v reálném světě. V souvislosti s postavami si Janáčková rovněž všimla významu psychologické charakteristiky faráře Kalouse – podle ní totiž tvoří základ celého románu. Tomuto tvrzení odpovídá i fakt, že naprostou většinu děje čtenář vnímá právě skrze tuto postavu, její pocity a skrze její interakce s dalšími postavami.

Další podstatnou složku díla podle Janáčkové tvoří líčení krajiny, o kterém prohlásila následující: „Postava faráře Kalouse i charakter a osudy jeho přátel a pomocníků [...] jsou zasazeny do scénérie od světa odříznuté, drsné ‚české Sibíře‘, poznamenané společenským ponížením chudého člověka a vykořisťováním jeho

---

⁵⁹ TROCHOVÁ, Zina. Ediční poznámka. In: RAIS, Karel Václav. *Západ. Pohorský obraz*. Praha: Odeon, 1984, s. 243.

práce.⁶⁰ Veškeré snahy obyvatel Studence skutečně zůstávají ve většině případů přehlíženy, a pokud si jich někdo všimne, nedovede je náležitě ocenit. Jako příklad této nespravedlnosti Janáčková uvedla Kalousovu činnost v podhorské vesnici, již skutečně uznávali až jeho farníci: „Rais tak ukazuje, že horský lid je ve svém jádru dobrý a uznalý, a že si tedy zaslouhuje, aby mu jednotlivci zasvětili celý svůj život.“⁶¹ Zároveň však zdůraznila, že chudí obyvatelé hor svůj úděl pokorně přijímají, což se projevuje i v jiných Raisových dílech. Svou analýzu *Západu* pak Janáčková uzavřela následujícím tvrzením: „Přesto však Rais díky svému umění realistické povahokresby vytvořil v *Západu* román, který přesvědčoval čtenáře psychologickou pravdivostí, získával jejich srdce sympatiemi k venkovské chudině a k lidem cílevědomé veřejné práce.“⁶² Nejnápadnějším prvkem *Západu* je opravdu obětavost, s jakou především farář Kalous slouží svým farníkům. V jeho postavě je rovněž věrně zachyceno postupující stáří, které z původně laskavého a duševně silného muže nakonec učinilo nemohoucího, strastmi svých nejbližších utrápeného stařečka.

3.2 Postava faráře Kalouse

Studenecký farář Antonín Kalous je hlavní postavou románu *Západ*. Může být dokonce označen za středobod celé knihy – tato Raisova tendence se však setkala s kritikou Josefa Matějky, který o jeho románu prohlásil toto: „V celé knize se vlastně nic neděje, nic, jen starý farář umírá, a jedině tento proces jest, co rozvíjí se před zrakem.“⁶³ Není však náhodou, že se celý děj románu točí okolo postavy Kalouse, protože právě ona je hybatelem děje a její optikou jsou nahlíženy téměř všechny události. Proto považuji za důležité věnovat prostor její důkladné charakteristice.

V době, kdy se děj *Západu* odehrává, je devadesátiletý farář Kalous již neodmyslitelně spjatý s vesnicí Studenec, ve které po padesát let konal svou službu. Kromě funkce místního prvofaráře zastává i funkce konzistoriálního rady, osobního

---

⁶⁰ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Karel V. Rais. In: BRABEC, Jiří a kol. *Dějiny české literatury 3. Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 480.

⁶¹ IBIDEM, s. 481.

⁶² IBIDEM, s. 481.

⁶³ MATĚJKA, Josef. Posudky. *Západ*. In *Literární listy* 20, č. 23, 1899, s. 376.

děkana a biskupského vikariátního sekretáře. Z výčtu těchto úřadů je tedy patrné, že se u svých nadřízených těšil velké úcty, a nejinak je tomu i v soukromém životě. Po pohřbu skalského faráře tak třeba vzpomíná na svá mladá léta, konkrétně na své příchody do skalského hostince: „Sotva jsem přišel, Kadleček poslal do světa zprávu: Studenecký je tu! To bylo, jako když střelí, v malé chvíli se sletovali [...]”.⁶⁴ Oblíbený je i mezi svými farníky, což dokazuje i zastání, jehož se mu při vyprovázení pátera Letošníka ze Studence dostává od starého Vondráčka: „A my bysme taky pana faráře nedali!”⁶⁵ Za úctyhodného považoval faráře Kalouse i František Vladimír Vykoukal, když o něm ve své recenzi napsal: „Stařeček ten, farář Kalous, muž vzdělaný, který, dokud síly tělesné sloužily, nejen pečlivě vykonával povinnosti svého stavu, ale horlivě sledoval i pokrok přístupných sobě oborů vědeckých, dožil se řídce vysokého věku.”⁶⁶

Kalousova popularita přetrvává, jeho mládí a vitalita nikoliv. Již delší dobu ho sužují „kvíčalky“ (pravděpodobně revma či dna), a po smrti své mladší sestry a hospodyně Kristinky dokonce prodělá mrtvičku. I přes svou nemohoucnost si však zachovává smysl pro povinnost, který se asi nejzřetelněji projevil poté, co byl požádán, aby dal masné Anče ze sousední vesnice poslední pomazání: „Inu, jakpak bych nejel, poslední přání abych odepřel.”⁶⁷ Sám si však uvědomuje nedostatek svých sil a jeho jedinou nadějí se tak stává vnuk jeho sestry, mladý bohoslovec Prokop, kterého by rád po dokončení studií viděl jako svého nástupce. Tato naděje ovšem pohasíná v momentě, kdy se Kalous dozví, že mladík před nedávnem prodělal tuberkulózu: „Není možná, aby Prokop zde v horách žil a pracoval, aby chodil zaopatřovat, na pohřby, do škol, aby zakoušel všech trampot zdejšího kraje.”⁶⁸ Postupně tedy začíná uvažovat, že odejde na odpočinek a faru zcela přenechá novému faráři.

Opustit studeneckou faru však pro Kalouse není vůbec lehké, jelikož jeho posledním přáním je zemřít v domě, který mu posledních padesát let sloužil jako příbytek. Už na začátku knihy říká: „Někde v chalupě – u nás na podruží – to bych nerad, to bych přec tuze nerad – po padesáti letech z fary do chalupy.”⁶⁹ Pro

---

⁶⁴ RAIS, Karel Václav. *Západ. Pohorský obraz*. Praha: Odeon, 1984, s. 24.

⁶⁵ IBIDEM, s. 84.

⁶⁶ VYKOUKAL, František Vladimír. Literatura. Západ. In *Světazor: obrázkový týdeník pro zábavu a poučení, umění a písemnictví* 33, č. 21, 1899, s. 252.

⁶⁷ IBIDEM, s. 128.

⁶⁸ IBIDEM, s. 209.

⁶⁹ IBIDEM, s. 18.

všechny jeho přátele a známé je proto velkým překvapením, když pátera Letošníka požádá, aby mu napsal žádost o penzi, a ani on sám celou záležitost nenese dobře: „Pane bratře–,‘ tu se farář ke kaplanovi nahnul a rychle zašepal – ‚napíšete mi žádost o penzi.’ Pověděv to, sklonil hlavu a všecek se rozklepal.⁷⁰“ Po této žádosti Kalous delší dobu uvažuje nad tím, kde by se mohl na dožití usídlit, a nejprve za místo svého odpočinku volí přilehlé město Skalsko. Své rozhodnutí ovšem ještě naposled změní ve chvíli, kdy mu přílepský farář Ččetka nabídne pokoj na své faře.

I s vědomím, že odchází do poměrně známého prostředí k jednomu ze svých přátel, se však Kalousovi Studenec neopouští snadno. Loučení s milým krajem mu neusnadňují ani farníci, kteří se i přes jeho prosbu, aby ho nechali odejít v klidu, v den jeho odjezdu věrně shromáždí před studeneckou farou: „[Silnice] byla plna lidstva, hlava vedle hlavy – mužští, ženské, staří, mladí; řada dětí z celé kolatury se vinula daleko po silnici.⁷¹“ A právě v tento moment největšího dojetí Kalous na prahu fary omdlévá. Jeho doprovod ho ještě stihne odnést zpět dovnitř, kde starý farář, očividně potěšen místem, na kterém se nachází, umírá. Kalousově smrti, respektive celkovému pojmání smrti v *Západu* se budu podrobněji věnovat dále (viz podkapitola 3.4).

3.3 Prostředí vesnice Studenec

Jak již bylo řečeno na začátku předešlé podkapitoly, tvoří farář Kalous středobod *Západu*. Tato skutečnost by ovšem nebyla možná, kdyby se děj románu odehrával kdekoliv jinde než ve specifickém prostředí horské vesnice Studenec. Díky své dlouhé a oddané službě jeho obyvatelům se totiž Kalous stal neodmyslitelnou součástí Studence a celá vesnice se tak zároveň stala neodmyslitelnou součástí jeho samotného. Tuto situaci ve své recenzi nejlépe vystihnul František Václav Krejčí, když o vesnici prohlásil: „V této ‚české Sibiři‘ uprostřed lidu, klopotou a bídou ztýraného, zapadá slunce života staříčkému, devadesátiletému faráři Kalousovi, idealizované postavě pastýře lidu v nejlepším

---

⁷⁰ RAIS, Karel Václav. *Západ. Pohorský obraz*. Praha: Odeon, 1984, s. 219.

⁷¹ IBIDEM, s. 241.

slova toho smyslu.⁷²“ Charakteristice tohoto nehostinného koutu světa je proto dle mého názoru nutné věnovat stejnou pozornost jako postavě faráře Kalouse.

Už od momentu, kdy se po pohřbu skalského faráře příběh přesouvá do Studence, je v románu zdůrazněno, že s životem v horách je pevně spjata bída. Jak velká je tato bída, nejlépe dokládá ve svých vzpomínkách páter Letošník, když si v myšlenkách připomíná svůj příchod do Studence: „Když potom šel planinou po bílé, tiché silnici a viděl rozlehlé, kostrbaté stráně s chudými poli, šedavými pastvinami, na nichž se hrbila stáda balvanů, přejížděl ho mrazivý stesk.⁷³“ Na tuto okolnost také upozorňuje Kalous, když zasvěcuje pátera Voříška do chodu celé farnosti: „Tady je smutná prebenda, pane bratře, – ta není ani ovesná – chudí jsme jako květiny v poli – budete naříkat,“ omlouval se farář, když se kaplan zas pustil do jídla.⁷⁴“

Specifičnost celého tohoto prostoru tak podstatným způsobem ovlivňuje obyvatele Studence, o kterých Kalous Letošníkovi říká: „Lidé jako kraj, miláčku.⁷⁵“ Studenečtí jsou skutečně vykresleni jako ti, kteří jsou velmi podobní nehostinnému kraji, ve němž žijí – namáhavá práce je učinila natolik tvrdými, že k cizím lidem jsou potom spíše zdrženliví a doopravdy se jim otevřou až poté, co přistoupí na pravidla jejich, potažmo pravidla hor, jak dokazuje Kalousova útěcha Letošníkovi po jeho první bohoslužbě ve studeneckém kostele: „To je ostych, bázeň a nedůvěra k cizímu, zvláště má-li lepší kabát.⁷⁶“ Kromě vlastního systému pevně daných zásad jsou pro horaly dále důležité tradice. Když se tedy Voříšek po půlnoční mši diví, že řídící učitel Pondělíček hraje velmi staré duchovní písně, vysvětluje mu Kalous tuto zvláštnost takto: „Zde není chrám velkého města se vzdělanými občany, ale horský kostelík s prostými dušičkami. Těm je tato hudba nejbliž!⁷⁷“

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že aby mohl kdokoliv cizí proniknout do studeneckého mikrosvěta, musí kromě akceptování jeho vnitřních pravidel zvolit i správný přístup. Kalous proto o této skutečnosti ihned po příchodu do Studence informuje svého nového nástupce pátera Chmelaře: „Víte, zde se musí sloužit, sloužit a odpouštět – já to zde dělal dvaapadesát let a byl bych zůstal ještě, ale

---

⁷² KREJČÍ, František Václav. Rozhledy po literatuře, umění a vědě. Literatura. Západ. In *Rozhledy: revue umělecká, politická a sociální* 8, č. 12, 1899, s. 539.

⁷³ RAIS, Karel Václav. *Západ. Pohorský obraz*. Praha: Odeon, 1984, s. 40.

⁷⁴ IBIDEM, s. 89.

⁷⁵ IBIDEM, s. 41.

⁷⁶ IBIDEM, s. 42.

⁷⁷ IBIDEM, s. 124.

Hospodin dopustil na starého člověka.⁷⁸“ Z této rady je pak patrné, do jaké míry starému faráři přirostlo místo jeho působiště, i přes všechny své zdánlivé nedostatky, k srdci. Během bilancování svého uplynulého života tak Kalous vzpomíná i na své první dojmy z horské vesnice: „Ten kraj se svým lidem vyžadoval jen lásky, jen obětování se. Farář pomáhaje, jak bylo možno, nejednou zanaříkal, zahuboval: Jak možno dobře činiti, když není z čeho, jak možno podporovat, když by časem nebylo na chléb! Sem je potřeba lepší prebendy!⁷⁹“ Právě díky nezměrné chudobě spojené se Studencem však vyniká Kalousova dobrosrdečnost, která by ovšem nemohla být tak dobře zvýrazněna, pokud by se děj románu odehrával kdekoliv jinde.

3.4 Otázka stáří

Jak už bylo zmíněno na konci podkapitoly 3.2, v této podkapitole se budu zabývat popisem a přístupem k stáří a k smrti tak, jak je v *Západu* vykreslil Rais. Je totiž zcela nepopíratelné, že především otázka stáří je hned po charakteristice postavy faráře Kalouse a prostředí vesnice Studence dalším důležitým bodem celého románu. Na tuto okolnost ve své recenzi poukázal i Krejčí, když *Západ* charakterizoval následujícím způsobem: „Je to kniha stáří, smutná, vážná a tklivá, prosycena náladami pozdních podzimních podvečerů, kde se sychravými mlhami prodírají poslední laskavé paprsky zapadajícího slunce.⁸⁰“

Stáří má v *Západu* celkem dvě podoby, ze kterých se dále rozbíhá do dalších podrobností. První podobu stáří představuje Kristinka, která si i přes svůj pokročilý věk nechce své stáří připustit. I poté, co po pádu ze schodů projde lékařskou prohlídkou, říká: „Kdyby on doktor nestrašil, vždyť sama cítím, jestli mě něco bolí, ne?⁸¹“ Druhou podobu stáří, na niž se v této podkapitole zaměřím především, pak představuje farář Kalous. Ten si na rozdíl od Kristinky své stáří až bolestivě uvědomuje, a dává si je dokonce i za vinu, když o sobě prohlásí: „Že už k ničemu nejsem – nemohu odtud – a tak jen jiné trápím!⁸²“ I z tohoto důvodu na některé drobnější věci spojené s každodenním životem rezignoval. Příkladem této

---

⁷⁸ RAIS, Karel Václav. *Západ. Pohorský obraz*. Praha: Odeon, 1984, s. 237.

⁷⁹ IBIDEM, s. 233.

⁸⁰ KREJČÍ, František Václav. Rozhledy po literatuře, umění a vědě. *Literatura. Západ*. In *Rozhledy: revue umělecká, politická a sociální* 8, č. 12, 1899, s. 539.

⁸¹ IBIDEM, s. 153.

⁸² IBIDEM, s. 90.

rezignace je jeho ospravedlnování se před Voříškem v okamžiku, kdy páter začne na faře opravovat rozklížený nábytek: „I to věřím – my nespravovali – kdopak ví, kolik dní tu ještě pobudu!⁸³“ Dále Kalouse také tíží strach ze samoty, a to především po smrti Kristinky, kdy se dozvídá, že Pondělíček i Voříšek mají naději získat lepší místo k vykonávání své práce: „,Tak, tak, miláčkové, všichni mi utečete – a co já pak?’ s tesklivým úsměvem povzdychl farář.⁸⁴“

Kalousův strach ze samoty se však neobjevuje teprve až ke konci příběhu – je přítomný v průběhu celé knihy a podněcuje ho především skutečnost, že příslušníci mladší generace na rozdíl od něho mají dostatek sil, který jim dovoluje volně opouštět Studenec a zase se do něj navracet. Na svého milovaného faráře ale nezapomínají, dokonce si o něj dělají upřímnou starost. Jako příklad této starosti lze uvést vikářovo napomenutí po pohřbu skalského faráře, jež sice nepřichází z domácího prostředí, ale dokonale vystihuje celou podstatu přístupu mladší generace ke Kalousovi: „Mně se zdá, že nejste na sebe dost opatrný a málo se šetríte!⁸⁵“ Dále se s jeho strachem také pojí obava, že přežije Kristinku. V průběhu románu ji proto nepřestává pozorovat a skutečně silný pocit strachu pocítí před Vánoci, kdy se sestrou podle svého zvyku zpívají vánoční písně: „Jednou, zpívaje s Kristinkou, několikrát se na ni zadíval a pozoroval ji; seděla na židli u kamen sehnuta, ruce v klíně sepjaty. Náhle se zamlčel a vydechl tázavě: ‚Nějak ti to nejde –⁸⁶“ Její smrt potom vnímá jako obrovskou nespravedlnost, a ještě dlouho po ní se trápí.

Z čeho ovšem Kalous strach nemá je jeho vlastní smrt. Se svou smrtí je naopak velmi dobře smířen, jak ve své recenzi poznamenal Vykoukal: „Autor líčí jej právě v této vyrovnanosti jeho jako člověka již již se povznášejícího nad pozemskou úroveň a jaksi z vyššího hlediska posuzujícího svět a jeho řády.⁸⁷“ V průběhu děje také několikrát zmiňuje své poslední přání zemřít nikoliv někde v chalupě, ale na své milované faře.

Jak vyplývá z této podkapitoly, neváhal v *Západu* Rais při svém líčení stáří vykreslit všechny jeho strasti. Největší důraz přitom kladl na to, jak sklonek života

---

⁸³ RAIS, Karel Václav. *Západ. Pohorský obraz*. Praha: Odeon, 1984, s. 100.

⁸⁴ IBIDEM, s. 216.

⁸⁵ IBIDEM, s. 25.

⁸⁶ IBIDEM, s. 114.

⁸⁷ VYKOUKAL, František Vladimír. Literatura. *Západ*. In *Světovzor: obrázkový týdeník pro zábavu a poučení, umění a písemnictví* 33, č. 21, 1899, s. 252.

prožívají právě staří lidé a v postavě faráře Kalouse pak vykreslil všechny obavy pojící se s blížícím se koncem života. Těmto obavám však jako protiklad postavil klid, s jakým Kalous hledí vstříc své vlastní smrti. Ideál smrti spolu s ideálem života ještě blíže rozvinu v následující podkapitole.

3.5 Definice ideálu života a smrti

Z výše uvedených informací je patrné, že *Západ* pojednává o nesnadných sociálních problémech, ať už se jedná o drsné podmínky života v horské vesnici, nebo o zápas se stářím. I přes tíživou povahu látky celého románu Rais vykresluje zejména život a smrt v jejich nejideálnějších podobách. Podobnou myšlenku vyslovil i Vykoukal, když ve své recenzi dílo představoval: „V Západu nemá Rais jiného záměru než zobraziti kmeta kněze na konci jeho požehnané dráhy životní, po dlouholetém, obětavém působení ve prospěch zapomenutého, chudého lidu horského, mezi nímž strávil přes půl století.⁸⁸“ V této podkapitole se proto blíže zaměřím na to, jakým způsobem pojal Rais ideál života a smrti.

Z osudů faráře Kalouse vyplývá, že jeho život nikdy nebyl právě jednoduchý – ať už během jeho začátků na studenecké faře, nebo během pokročilého věku, kdy se jeho síly chýlily ke svému konci. I přes tuto dlouhodobou nepohodu je však Kalous se svým životem poměrně spokojený. Tato spokojenost se nejpatrněji projevuje druhý den ráno po pohřbu skalského faráře, kdy se Kalous v myšlenkách zaraduje, že je ještě stále mezi živými: „A náhle se mu tělem rozlilo blahé teplo; uvědomil si, že sám leží tady doma v pokoji, ve své faře, že se zas otevře nový bílý den, že ho prožije s milými známými... To byla láska k životu!⁸⁹“ Domnívám se, že za tento pozitivní přístup k životu vděčí jednak z části své duševní síle a jednak také víře. Je to totiž právě Kalous, kdo Voříškovi líčí zázračné uzdravení mladé ženy: „Neumřela, Bůh jí pomohl. Celou noc jsme tam s doktorem pobýli – já v koutku za kamny na modlitbách. Ano, ano, v takovém pádu člověk poznává život!⁹⁰“ Ze zde uvedeného je tedy patrné, že se Rais ve svém díle snažil nazírat život z jeho ideální stránky.

---

⁸⁸ VYKOUKAL, František Vladimír. Literatura. Západ. In *Světlozor: obrázkový týdeník pro zábavu a poučení, umění a písemnictví* 33, č. 21, 1899, s. 252.

⁸⁹ RAIS, Karel Václav. *Západ. Pohorský obraz*. Praha: Odeon, 1984, s. 70.

⁹⁰ IBIDEM, s. 112.

Nejinak je tomu i v otázce smrti. Tu Rais nejpodrobněji rozvinul v postavě faráře Kalouse. Kalous je se svou smrtí smířený, cítí, že je jí velmi blízko, a proto ji s klidem očekává: „I vždyť ona už pro mne taky přijde – jakpak dlouho to ještě může trvat –.“⁹¹ Jeho poklidné čekání ovšem naruší nutnost odstěhovat se ze studenecké fary, kterou si už dávno zvolil jako místo, kde chce zemřít. Rozrušení, jež mu tato nevíтанá změna přináší, však záhy střídá vnitřní klid poté, co se rozhodne, že konec života stráví na přílepské faře: „Po úplném farářově rozhodnutí, že se odstěhuje k Vendelínkovi do Přílep, se rozčeřená mysl jeho utišila.“⁹² I přes to, že tuto změnu ve svém životě přijímá, ze studenecké fary se Kalousovi přeci jen odchází velmi těžce. Avšak zrovna v momentě, kdy svůj domov opouští, omdlévá a je hned zase přenesen do fary, kde také nakonec spokojeně umírá, jak si povšimne Pondělíček: „Ale viděli jste tu poslední radost, když otevřel oči a poznal, že je doma–.“⁹³ Faráři se tak plní poslední přání a celý příběh dochází ideálního, i když ne zrovna šťastného, konce.

Tento idealismus se však ne vždy setkal s pozitivním přijetím kritiky, zejména pak ze strany již výše zmíněného Josefa Matějky. Ten ve své recenzi uvedl, že detail *Západu* je postaven mimo život i mimo jeho ideu: „Tuto ideu neměl p. Rais na mysli, jeho kniha při vši své zdánlivé realitě není v nijakém spojení s ní, může docela dobře státi mimo své prostředí a dobu.“⁹⁴ Z tohoto úsudku je tedy patrné, že Matějka očekával od Raise v *Západu* spíše příklon ke kritickému realismu, či přímo k naturalismu. Je proto možné se domnívat, že jako ideální zobrazení života vnímal právě druhý z těchto směrů, především pak jeho podobu objevující se v díle Émila Zoly, se kterým Raise dokonce srovnával. Oba dva autory označil jako vzájemné protichůdce – Zola pro něj představoval moderního autora, jehož romány jsou součástí historie lidstva, zatímco Raise vnímal jako staromilce, ve svých dílech zaměřeného na detail.⁹⁵ V závěru své recenze pak Matějka o Raisovi prohlásil, že je „optimistou starého rázu, vidoucím život jen z jeho jasné stránky“⁹⁶ – tedy nemoderním spisovatelem bez jakékoliv naděje na to, aby se jeho dílo přiblížilo skutečnému životu. Matějka sice Raisův idealismus zavrhnul, ale

---

⁹¹ RAIS, Karel Václav. *Západ. Pohorský obraz*. Praha: Odeon, 1984, s. 18.

⁹² IBIDEM, s. 234.

⁹³ IBIDEM, s. 241.

⁹⁴ MATĚJKA, Josef. Posudky. *Západ*. In *Literární listy* 20, č. 23, 1899, s. 375.

⁹⁵ IBIDEM, s. 376.

⁹⁶ IBIDEM, s. 376.

z pohledu Hostinského je idealismus v umění přípustný, má-li k němu autor daného díla ze svého vlastního pohledu oprávněný důvod.⁹⁷ Domnívám se, že Rais si ve svém díle kladl za cíl zobrazit obyvatele podhorské vesnice, kteří si i přes veškeré strasti zachovávají životní optimismus, což je možné považovat za dostatečný důvod k tomu, aby byl *Západ* natolik prodchnut idealismem.

3.6 Střet protilehlých tendencí

Již ze závěru předchozí podkapitoly je jasné, že v *Západu* dochází ke střetu, případně k prolínání opačných tendencí. Toho si ve své recenzi povšimnul i Krejčí, když o románu prohlásil: „Kniha maluje široce a detailně stařecký tento život, vně i uvnitř, tento zápas posledních ilusí člověkových s neodvratným propadáním se do slabosti a smrti.⁹⁸“ Otázkou ideálu smrti jsem se podrobněji zabývala rovněž v předchozí podkapitole, ovšem ani zde nelze jinak než se umírání alespoň okrajově věnovat.

Už na postavě faráře Kalouse je patrné, že je konec jeho života provázen ambivalentními událostmi i emocemi. Stejně tak je tomu i u smrti Kristinky. Ta si své stáří zpočátku nepřipouštěla, ale její smrt byla nakonec provázena velkým utrpením. Spád událostí nasvědčoval tomu, že by její umírání mělo probíhat za drastických okolností, v ději *Západu* je tomu však jinak. Kristinka umírá pokojně a tiše v kruhu blízkých přátel a za přítomnosti své dcery Rézi. Její trápení tak „šťastně“ skončilo, trápení jejího bratra však získalo nový rozměr.

Kalousův smutek se ještě prohlubuje v okamžiku, kdy se dozvídá, že by mohl Pondělíček získat lepší místo někde ve městě. Učitelova rodina mu pevně přirostla k srdci, a je pro něho proto těžké rozloučit se s nimi. Zároveň si ale přeje, aby si mladý schopný učitel v profesním životě polepšil a tím také lépe zabezpečil svou rodinu. To je také hlavní důvod, proč se za něj přimlouvá u školního inspektora: „Prosím snažně, račte se přičinit, aby té jejich dlouholeté trampotě byl konec – aby těm dětem šťastně pomohli do světa, – nějaké místečko dole u města–.⁹⁹“

Pokud nepočítáme osudy faráře Kalouse, lze na těchto dvou událostech nejpatrněji vidět střet protilehlých tendencí v románu *Západ*. Nutno ovšem

---

⁹⁷ HOSTINSKÝ, Otakar. O realismu uměleckém. Praha: Bursík a Kohout, 1890, s. 42.

⁹⁸ KREJČÍ, František Václav. Rozhledy po literatuře, umění a vědě. Literatura. Západ. In *Rozhledy: revue umělecká, politická a sociální* 8, č. 12, 1899, s. 539.

⁹⁹ RAIS, Karel Václav. *Západ. Pohorský obraz*. Praha: Odeon, 1984, s. 198.

poznámenat, že se v celé knize vyskytuje takovýchto střetů více. Rozsah této práce však neumožňuje dopodrobna postihnout všechny, proto jsem si zvolila tyto dva nejpatrnější případy.

3.7 Shrnutí

Ve svém románu *Západ* vykresloval Rais život v podhorské vesnici v jeho nejideálnější podobě. Nejpatrněji se tato tendence projevila na jeho vykreslení postavy faráře Kalouse, který i přes své stáří a s ním spojenou nemohoucnost zůstal i nadále laskavou oporou svým farníkům. Tato postava je pak neodmyslitelně spjata s na první pohled nehostinným prostředím podhorské vesnice Studenec, o němž však v průběhu vyprávění vychází najevo, že je plné dobrých lidí. A právě tito lidé jsou nejen svému milovanému faráři, ale i ostatním stárnoucím obyvatelům vesnice nemalou oporou v podzimu jejich života, čímž činí jejich starobu a konečně i jejich odcházení podstatně snesitelnějšími. Stejně jako je v románu ideálně nahlížena otázka smrti, je tímto způsobem vykreslena i otázka života v surovém prostředí hor. Ať tedy postavy prožívají sebesthorší trápení, ať ve vyprávění dojde k sebedramatičtějšímu zvratu, v ději se vždy objeví bod, v němž se neštěstí střetne s něčím natolik pozitivním, aby došlo k harmonickému vyrovnání. Právě z těchto důvodů je proto možné tvrdit, že *Západ* byl napsán pod vlivem ideálního realismu.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo popsat ideálně-realisticke tendence v tvorbě Karla Václava Raisa a pomocí diskurzivní analýzy zjistit, zda je možné přiřadit jeho román *Západ* k ideálnímu realismu.

V první kapitole jsem se zaměřila na proměny, jimiž během 20. století prošlo vnímání Raisovy osobnosti. Už od svých začátků na literárním poli se do povědomí veřejnosti zapsal jako autor próz tematizujících nesnadný život v podhorských vesnicích. V průběhu času mu pak byly přisuzovány různé další kvality v souvislosti s kulturně-historickým děním na území Čech a Moravy. Z autora próz s vesnickou tematikou se tak během německé okupace stal autorem-vlastencem, v 50. letech byl zase vnímán jako spisovatel prosazující dělnickou revoluci a teprve poté se do českých literárních dějin zapsal v takové podobě, v jaké ho známe dnes – jako prozaik ovlivněný jak kritickým, tak ideálním realismem.

V druhé kapitole jsem na základě neustále trvajících diskuzí o definici ideálního realismu navrhla vlastní definici tohoto literárního směru. Ideální realismus jsem tak charakterizovala jako směr ovlivněný německojazyčnou literární produkcí a filozofickým nazíráním realismu. Zobrazovanou skutečnost však tehdejší autoři mnohdy zahalovali ideálem, aby v rámci soudobé koncepce realismu nedocházelo k jejímu materialistickému vyobrazování. V období mezi lety 1858 a 1891 tolik žádaný středový bod ovšem dle mého zkoumání umožňoval pouhé dotýkání se obou protichůdných podob realismu a stejným způsobem žádané zjasnění skutečnosti zase umožňovalo nepokryté zahalování pravdy. V rámci své definice jsem také označila shodu mezi skutečností a jejím odrazem za pouhý projev pravděpodobnosti.

Dále jsem se v druhé kapitole zabývala konkrétní podobou realismu v Raisových dílech. Ta jsou v naprosté většině případů tvořena epizodními příběhy z míst Raisovi důvěrně známých, jejichž hlavními hybateli jsou především postavy inspirované skutečně žijícími lidmi z autorova okolí. Této inspirace autor využil i při tvorbě dialogů, ve kterých se hojně vyskytují výrazy z nářečí. Nejpatrnějším rysem Raisových děl je pak snaha o formulování jednoho středového bodu, v němž má dojít ke střetu všech protichůdných tendencí.

V třetí kapitole jsem podrobila *Západ* na základě pěti předem stanovených tematických okruhů důkladné diskurzivní analýze. Jako středobod celého románu

jsem určila postavu faráře Kalouse, která je neodmyslitelně spjata s typickým prostředím podhorské vesnice Studenec. I z tohoto důvodu by se děj románu nemohl odehrávat kdekoli jinde než právě v této vesnici, jejíž obyvatelé na první pohled působí nepřívětivě, ovšem dovedou svou laskavou povahou podstatně zmírnit všechny strasti života, stáří i smrti. Nesnadný život v tak specifickém prostředí, stejně jako ještě nesnadnější otázku smrti, vylíčil Rais v té nejideálnější podobě a každá strast se v jeho románu střetává v jednom středovém bodu s pozitivní událostí, jež vyprávění harmonicky vyvažuje. Na základě této analýzy jsem proto román *Západ* zařadila mezi ideálně-realistická díla.

V průběhu své práce jsem zaznamenala, že v Raisově díle je možné sledovat jak tendence realismu kritického, tak tendence toho ideálního. V některých dílech potom převládá právě kritický realismus, který má v určitých bodech potenciál přerůst v naturalismus, v jiných zase realismus ideální. Z tohoto důvodu se domnívám, že je na místě, aby byla Raisovi a jeho tvorbě věnována další literárněvědná pozornost.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Eliška Brodová

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta univerzity Palackého v Olomouci,
katedra bohemistiky

Název bakalářské práce: Ideálně-realisticke tendence v románu *Západ* Karla
Václava Raise

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vrajová, Ph.D.

Počet znaků: 83 131

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury:

Klíčová slova: Karel Václav Rais, realismus, ideální realismus, česká literatura 19.
století, Západ

Charakteristika práce: Předmětem předkládané bakalářské práce je diskurzivní analýza románu *Západ* K. V. Raise. Tato práce je rozdělena do tří částí. V první části je kladen důraz na popis změn, kterými v průběhu 20. století prošlo vnímání K. V. Raise. Jako výchozí texty pro tento popis slouží kapitoly z vědeckých publikací, recenze a vzpomínkové texty. V druhé části je pozornost směřována k nové definici ideálního realismu a definici realismu v Raisových dílech. Oporou tomuto výzkumu byla kniha M. Hrdiny a recenze T. Novákové. V třetí části je román *Západ* podroben diskurzivní analýze. Některé z v této části představených poznatků jsou doloženy recenzemi F. V. Krejčího, J. Matějky a F. V. Vykoukala.

Resumé

This Bachelor's Thesis focuses on the discursive analysis of the novel *Západ* by Karel Václav Rais.

The Thesis is separated into three main chapters. The goal of the first chapter is to describe the changes in perception of Rais as an author during the course of the 20th century. For this research, selected chapters from literary publications, reviews and commemorative texts are used. The aim of this research is to show that the changes which Rais underwent were determined not only by literary context but also by cultural historical context until it was settled for characterisation of the author currently accepted and used by literary researchers.

The first part of the second chapter introduces a new definition of ideal realism as there is none officially acknowledged. This definition is established on the basis of literary publication *Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskuzích o literatuře 1858–1891* by Martin Hrdina. The second part of this chapter describes realism as it were presented in Rais's work. To achieve this description, the review from the magazine *Domáci hospodyně* by Teréza Nováková is used. The goal of these two parts is to establish the ground for the research in the next chapter.

The third chapter brings the discursive analysis of the novel *Západ*. For this chapter, five thematical fields on the basis of the research from the previous chapter are established. These fields include: the character of Antonín Kalous, the space of the Studenec village, the perception of an old age, the perception of life and death and the harmonical mid-point in the story. The objective of this chapter is to find out whether *Západ* is an ideal-realistic work of literature.

The Thesis is finished by a summary of the research altogether. It summarises the findings presented in the three chapters, presents the results of the research and concludes the Thesis overall.

Bibliografie

- ANONYM. Proslov. *Jasoň* 1, 1859, č. 1., s. 1. Citováno in: HRDINA.
- AUST, Hugo. Realismus. Lehrbuch Germanistik. Stuttgart – Weimar: J. B. Metzler, 2006. Citováno in: HRDINA.
- BRABEC, Jiří a kol. Dějiny české literatury 3. Literatura druhé poloviny devatenáctého století. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 465–485.
- BRTNÍK, Václav. Karel V. Rais. Jubilejní vzpomínka. *Zvon: týdeník belletristický a literární* 39, 1939, č. 18, s. 243–245.
- DOLANSKÝ, Julius. K 25. výročí úmrtí K. V. Raise. *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické* 31–32, 1951, č. 158, s. 6.
- DRESLER, Václav. K.V. Rais. (Pokračování.) *Zvon: týdeník belletristický a literární* 9, 1909, č. 16, s. 245–248.
- DRESLER, Václav. K.V. Rais. Praha: K. Ločák, 1911.
- DRESLER, Václav. K.V. Rais. Rozborová črta k 50. narozeninám autorovým. *Zvon: týdeník belletristický a literární* 9, 1909, č. 15, s. 234–238.
- DURDÍK, Josef. Všeobecná aesthetika. Praha: I. L. Kober, 1875. Citováno in: HRDINA.
- FORMÁNKOVÁ, Eva. Romanopiscův pohled na měníci se vesnici. Karel Václav Rais (4. I. 1859 – 8. VII. 1926). In *Kulturně politický kalendář 1959*, 1958, s. 50–52.
- FORST, Vladimír – OPELÍK, Jiří – MERHAUT, Luboš. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Praha: Academia, 1985, s. 1198–1203. ISBN 80-200-0468-8
- HALLER, Jiří. O jazyce K. V. Raise. In Sborník k uctění památky K. V. Raise. K 10. výročí jeho úmrtí. Ed. J. Havelka, J. Mencl a J. Veselý. Jičín: Raisův státní ústav učitelství 1936, s. 15–21.
- HOSTINSKÝ, Otakar. O realismu uměleckém. Praha: Bursík a Kohout, 1890.
- HRDINA, Martin. Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskuzích o literatuře 1858–1891. Praha: Nakladatelství Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2525-8
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Raisovo úsilí o realistickou prózu. Ke genesi realismu let osmdesátých a devadesátých. *Česká literatura: časopis pro literární vědu* 6, 1958, č. 1, s. 317–340. ISSN 0009-0468
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Realistická idyla. *Česká literatura: časopis pro literární vědu* 34, 1986, s. 531–537. ISSN 0009-0468

- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Stoletou alejí. O české próze minulého věku. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 165–175.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Stoletou alejí. O české próze minulého věku. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 184–191.
- JEŘÁBEK, Viktor Kamil. Vzpomínka. In Sborník k uctění památky K. V. Raise. K 10. výročí jeho úmrtí. Ed. J. Havelka, J. Mencl a J. Veselý. Jičín: Raisův státní ústav učitelství 1936, s. 27–28.
- KLÁŠTERSKÝ, Antonín. Ze „Vzpomínek a Portrétů“. In Sborník k uctění památky K. V. Raise. K 10. výročí jeho úmrtí. Ed. J. Havelka, J. Mencl a J. Veselý. Jičín: Raisův státní ústav učitelství 1936, s. 31–40.
- KREJČÍ, František Václav. Rozhledy po literatuře, umění a vědě. Literatura. Západ. In *Rozhledy: revue umělecká, politická a sociální* 8, č. 12, 1899, s. 539–540.
- LEHÁR, Jan a kol. Česká literatura od počátků k dnešku. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 372–375. ISBN 978-80-7106-963-8
- MÁCHAL, Jan. O českém románu novodobém. Šest přednášek, jež v české universitní existenci konal Jan Máchal. Praha: Springer, 1902, s. 95–101.
- MACHALA, Lubomír a kol. Panorama české literatury (1). Do roku 1989. Praha: Knižní klub, 2015, s. 170–171. ISBN 978-80-242-4818-9
- MATĚJKA, Josef. Posudky. Západ. In *Literární listy* 20, č. 23, 1899, s. 375–376.
- MÜLLER, Richard – ŠIDÁK, Pavel. Slovník novější literární teorie. Glosář pojmů. Praha: Nakladatelství Academia, 2012. [online, citováno 26. 10. 2023] Dostupné z: <https://edicee.ucl.cas.cz/images/data/prirucky/obsah/Slovník%20novější%20literární%20teorie/slovník%20novejsi%20literarni%20teorie%20tiskovy%20soubor.pdf>
- NEJEDLÝ, Zdeněk. S K. V. Raisem. In Sborník k uctění památky K. V. Raise. K 10. výročí jeho úmrtí. Ed. J. Havelka, J. Mencl a J. Veselý. Jičín: Raisův státní ústav učitelství 1936, s. 69–70.
- NIEDERLOVÁ-JAKUBCOVÁ, ---. K rozboru Raisových povídek. In Sborník k uctění památky K. V. Raise. K 10. výročí jeho úmrtí. Ed. J. Havelka, J. Mencl a J. Veselý. Jičín: Raisův státní ústav učitelství 1936, s. 71–82.
- NOVÁK, Arne. Dějiny českého písemnictví. 3. vyd. Praha: Brána, 1994, s. 191–192. ISBN 80-901783-0-8
- NOVÁK, Arne. K. V. Rais aktuální. *Lidové noviny* 47, 1939, č. 6, s. 7. ISSN 1802-6265
- NOVÁK, Arne. Karel V. Rais. Studie literárně historická. Konec. *Obzor literární a umělecký* 2, 1900, č. 4, s. 51–54.

NOVÁK, Arne. Karel V. Rais. Studie literárně historická. *Obzor literární a umělecký* 2, 1900, č. 3, s. 33–39.

NOVÁKOVÁ, Teréza. K sestřám československým. (Pátá řada „Hovorů po práci“). In *Domáci hospodyně: čtrnáctidenní list věnovaný milé naší pleti československé* 8, č. 15, 1891, s. 350–352.

PRAŽÁK, Albert. Mé styky K. V. Raisem. In Sborník k uctění památky K. V. Raise. K 10. výročí jeho úmrtí. Ed. J. Havelka, J. Mencl a J. Veselý. Jičín: Raisův státní ústav učitelství 1936, s. 83–90.

RAIS, Karel Václav. *Západ. Pohorský obraz*. Praha: Odeon, 1984.

SAJÍC, Jan. Láska k lidu. In Sborník k uctění památky K. V. Raise. K 10. výročí jeho úmrtí. Ed. J. Havelka, J. Mencl a J. Veselý. Jičín: Raisův státní ústav učitelství 1936, s. 95–98.

SEKANINA, František. Karel V. Rais. Glossy k jubileu šedesátých narozenin. *Zvon: týdeník belletristický a literární* 19, 1919, č. 15, s. 202–204.

SEKANINA, František. Karel V. Rais. Glossy k jubileu šedesátých narozenin. (Pokračování.) *Zvon: týdeník belletristický a literární* 19, 1919, č. 16, s. 216–218.

SEKANINA, František. Karel V. Rais. Glossy k jubileu šedesátých narozenin. (Pokračování.) *Zvon: týdeník belletristický a literární* 19, 1919, č. 17, s. 232–234.

SEKANINA, František. Karel V. Rais. Glossy k jubileu šedesátých narozenin. (Dokončení.) *Zvon: týdeník belletristický a literární* 19, 1919, č. 18, s. 244–245.

SOKOL, Jan. Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů. Praha: Vyšehrad, 2010.

SVOBODA, Karel. Durdíkova estetika. K 100. výročí jeho narození. *Naše věda* 18, 1937, č. 6–7, s. 203–212. Citováno in: HRDINA.

TROCHOVÁ, Zina. Ediční poznámka. In: RAIS, Karel Václav. *Západ. Pohorský obraz*. Praha: Odeon, 1984, s. 243.

TULÁČEK, František. Vzpomínky z doby Raisovy. (Dokončení.) *Zvon: týdeník belletristický a literární* 29, 1929, č. 2, s. 21–24.

TULÁČEK, František. Vzpomínky z doby Raisovy. *Zvon: týdeník belletristický a literární* 29, 1929, č. 1, s. 10–13.

VYKOUKAL, František Vladimír. Literatura. Západ. In *Světlozor: obrázkový týdeník pro zábavu a poučení, umění a písemnictví* 33, č. 21, 1899, s. 251–252.

WELLEK, René. Pojetí realismu v literární vědě. In *Koncepty literární vědy*. Přel. J. Johanisová – V. Papoušek. Jinočany: H&H, 2005, 107–128. Citováno in: HRDINA.

WIRTHOVÁ, Božena. Povídkář a kronikář podhorského lidu. *Lidové noviny: Kulturní neděle* 59, 1951, č. 26, s. 5. ISSN 1802-6265